

Istenkáromlás, vallásgyalázás és az emberi jogi előírások

JEROEN TEMPERMAN*

Összefoglaló

Valamennyi monoteista világvallás súlyos bűnnek tekinti az istenkáromlást. Az istenkáromlásra vonatkozó tilalmakat kifejezetten az uralkodó vallás védelmében vezették be és érvényesítik. Ám önmagukban véve a vallások nem állnak a nemzetközi emberi jogi előírások védelme alatt. Az emberi jogi törvények az egyének számára biztosítanak védelmet és jogokat: mindenkinek joga van a vallás vagy meggyőződés szabadságához. Az emberi jogi előírások azonban nem ismerik el az ahhoz való jogot, hogy az emberek hite vagy meggyőződése mindenkor mentes legyen a kritikától vagy ne képezhesse neveltség vagy sértés tárgyát, vagyis nem ismerik el az egyének vallásos érzelmeinek tiszteletben tartásához fűződő jogot. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog nem abszolút, hiszen különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. E jog bizonyos indokok alapján korlátozható, de a „valláshoz” fűződő érdek nem tartozik a korlátozás megengedhető indokai közé. A jelen írás amellet érvel, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – a két jog közötti alapvető kölcsönös függőség ellenére azok elvben nem „ütköznek” egymással. Továbbá, az emberi jogok gyakorlati alkalmazásának optimális biztosítása érdekében a két jogot főszabályként nem szükséges egyensúlyba hozni egymással, hiszen az emberi jogok éppen akkor sérülnek, amikor a két jogot jogi szempontból szükségtelenül próbálják kiegyensúlyozni. Ezen írás általánosabb célja, hogy egy emberi jogi alapú értelmezést nyújtson az istenkáromlásra vonatkozó tilalmakra és a vallásgyalázás elleni kezdeményezésekre vonatkozóan. A vallásgyalázás elleni küzdelem lehetséges stratégiáinak kidolgozása helyett az egyéni emberi jogokat valóban fenyegető magatartásformákra kell összpontosítanunk, és azokat kell kezelnünk, azaz hatékonyabb megoldást kell találnunk a diszkriminációra, ellenségességre vagy erőszakra való felbujtásnak minősülő vallási gyűlöletkeltéssel szemben.

1. Bevezetés

Az istenkáromlást súlyos bűnnek tekinti valamennyi monoteista világvallás.¹ Azokban az államokban, amelyek népességének túlnyomó többsége egyazon vallás híve, az istenkáromlásra

* Assistant professor, Erasmus University Rotterdam. E-mail: temperman@law.eur.nl. A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: Blasphemy, Defamation of Religions and Human Rights Law. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 26. No. 4. (2008), 517–546. A szöveget a szerző és a kiadó engedélyével közöljük.

¹ Az Ószövetség például kövezés általi halálbüntetést ír elő: *Szent Biblia* (angol standard változat), Leviták könyve 24:10–23. Az Újszövetség földi büntetéseket és lehetséges túlvilági következményeket is kilátásba helyez, jól-

vonatkozó tilalmakat hagyományosan kifejezetten a meghatározó vallás védelme érdekében fogadták el és alkalmazzák. Az istenkáromlás tilalma tekintetében jelentős különbségek figyelhetők meg a hivatalosan az iszlám vallással azonosuló államok és a többségében keresztény államok között. Az utóbbiak esetében – ahol a korlátozások történelmi fejlődés révén váltak kodifikált jogszabállyá (jellemzően a büntető törvénykönyvekben), illetve ahol az istenkáromlás az egykori kánonjog alapján évszázadokkal ezelőtt vált a *common law* szerinti jogsértéssé – a tilmat (végső soron)² kizárólag az Istent, a kulcsfontosságú dogmatikai szereplőket (elsősorban Jézus Krisztust), illetve általában a domináns vallást szándékosan sértő megnyilvánulásokkal és kiadványokkal szemben alkalmazzák. Ennek megfelelően kriminalizálják azokat a nyilvános megnyilvánulásokat és kiadványokat, amelyek célja a domináns vallást követő közösség megbotránkoztatása, érzéseinek megsértése. Másként fogalmazva, ezekben az országokban – főszabályként³ – nem minősül istenkáromlásnak, ha kétségbe vonják valamely vallás dogmatikai tételeit vagy tagadják Isten létét.

Az iszlám jogrendben azonban mindig is jelentős átfedés volt – illetve egyes, az iszlám vallással hangsúlyozottan azonosuló országokban ma is tapasztalható ilyen átfedés – a hitelhagyás és az istenkáromlás bűne között. Bűncselekménynek minősül Allah, Mohamed, vagy maga az iszlám szándékos megsértése, de főszabályként istenkáromlásnak, vagyis bűncselekménynek tekintik az iszlám szándékos elhagyását is, mivel a hitetlenség ezen aktusa végső soron a muzulmán közösség egészének, sőt magának Istennek a megsértését jelenti.

Újabbban⁴ mind nemzeti, mind nemzetközi szinten tapasztalhatók jogalkotási kezdeményezések a „vallásgyalázásra” vonatkozóan. Felmerül a kérdés, hogy az istenkáromlással és a val-

lehet csak a Szentlélek káromlása esetére: *Biblia* (angol standard változat), Máté 12:30–32. L. még: Márk 3:28–29. A *Korán* lehetséges földi és túlvilági büntetéseket egyaránt kilátásba helyez: *Korán* (ford. Abdullah Yusuf Ali), 9:74. A *Korán* néhány más hivatkozása az istenkáromlásra (köztük a kereszténységet és judaizmust az igaz dogmáktól való istenkáromló eltéréseknek minősítő hivatkozások): 2:88; 4:155; 5:17; 5:64; 5:68; 5:73; 6:19; 9:74; 11:9; 14:28; és: 39:8.

² Mondanunk sem kell, hogy az „Egyház” számára nem okozott problémát fellépni az ateistákkal és hitelhagyókkal szemben pusztán Isten létének tagadása miatt, illetve a tudományos kutatás egyes formáival szemben, mivel azok alááshatják az egyházi hittételeket.

³ Vannak kivételek, pl.: Massachusetts (Egyesült Államok) Büntető törvénykönyve, 272. fejezet, 36. cikk: „Aki Isten, vagy az isteni teremtés, hatalom és végítélet *tagadásával*, átkozásával vagy megszegényítésével, Jézus Krisztus vagy a Szentlélek átkozásával, megszegényítésével, vagy Isten Szentírásban rögzített Igéjének átkozásával, megszegényítésével, illetve megvetés vagy neveltség tárgyává tételével szándékosan Isten szent nevét káromolja, legfeljebb egy év időtartamú börtönbüntetéssel vagy legfeljebb háromszázezer dollár bírsággal büntetendő, továbbá jó magaviseletre kötelezhető” (kiemelés tőlem – J.T.) – e rendelkezés egyértelműen szembemegy a Legfelső Bírósnak az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Alkotmányához (1787) fűzött Első Alkotmánykiegészítésen (1789) alapuló vallásokkal kapcsolatos elveivel.

⁴ A „vallásgyalázás-ellenes diskurzust” mint (az emberi jogi törvények hagyományosan individuális megközelítésével) versengő paradigmát mind nemzeti, mind nemzetközi fórumokon jelentősen felélénkítette a 2006-os dán képregény-sorozat ügye (jóllehet a diskurzus már ezt az ügyet jóval megelőzően is élénkítően volt, gondoljunk csak az 1980-as években felmerült Rushdie-ügyre). A vita a dán *Jyllands-Posten* magazinban megjelent – többek között – Mohamedet gúnyosan bemutató képregény-sorozat miatt robbant ki. A képsorokat eredetileg 2005 szeptemberében adták ki (azóta pedig több országban ismételtelen megjelentek), jóllehet a muzulmán világban kiváltott tiltakozást tekintve a komolyabb reakciókra valamivel később, főleg 2006 februárjában és márciusában került sor.

lágyszalázással összefüggő problémák hogyan viszonyulnak a nemzetközi emberi jogi előírásokhoz. Előír-e, és ha igen, milyen standardokat írnak elő a nemzetközi emberi jogi dokumentumok az istenkáromlás és a vallásgyalázás tekintetében? A jelen írás először az istenkáromlásra és a vallásgyalázásra vonatkozó nemzeti megközelítések feltárására és elemzésére vállalkozik. Ezt követően a cikk a nemzetközi emberi jogi előírások, politika és gyakorlat istenkáromlással/vallásgyalázással kapcsolatos vonásait mutatja be, különös tekintettel a kialakulóban lévő „vallásgyalázás-ellenes diskurzusra”. Végül az írás az Emberi Jogok Európai Bíróságának az istenkáromlással és vallásgyalázással kapcsolatos eddigi ítélezési gyakorlatát elemzi.

2. Istenkáromlás és vallásgyalázás – az állami gyakorlat

Az istenkáromlásra vonatkozó tilalmak különböző időkben és alapvetően eltérő körülmények között alakultak ki. Az írás ezen része elsősorban a többségében keresztény államok és a muzulmán országok nemzeti jogára koncentrálnak.

Számos keresztény többségű államban van hagyománya az istenkáromlással szembeni hivatalos intézkedéseknek. Egyes országok – de, mint látni fogjuk, korántsem mindegyik – a legújabb időkben eltörölte, vagy egyszerűen „figyelmén kívül hagyta” ezeket a jogszabályokat. Látható különbség van az istenkáromlás általános tilalma és az olyan diszkriminatív tilalmak között, amelyek csupán egyetlen vallás (a kereszténység), vagy akár kifejezetten valamely keresztény egyház vagy felekezet (miként az általános gyakorlat a valamely keresztény felekezetet alkotmányosan államvallásként elismerő országokban) istenkáromlással szembeni védelmét biztosítják.

Angliában és Walesben az istenkáromlást évszázadokon keresztül a *common law* szerinti bűncselekménynek tekintették. E tényállások csupán 2008 májusában kerültek ki a jogrendszerről.⁵ Jóllehet nincs pontosan rögzített meghatározása az istenkáromlásnak, a vonatkozó ítélezési gyakorlat alapján megállapítható, hogy istenkáromlást követett el az, „aki a jogszabályban meghatározott anglikán egyház hitelveit, meggyőződéseit, intézményeit, szentségeit, vagy rituáléit nyilvános kijelentéseivel, képekkel, vagy magatartásával tagadja, gyalázkodva becsümleri, vagy ezekkel a szentségekkel kapcsolatban objektíve megszegényítő, erőszakos, trágár magatartást, vagy visszaélést tanúsít, amely alkalmas a közösségben az Anglikán Egyház gyülekezete tagjainak felkavarására és felháborítására.”⁶ A Lordok Háza vallási bűncselekményekkel foglalkozó vizsgálóbizottsága készítette elő a bűncselekmény eltörlését, kimondva, hogy a kér-

⁵ L. a büntető igazságszolgáltatásról és bevándorlásról szóló 2008. évi törvény 79. cikkét (c. 4, az eltörlés 2008. július 8-án lépett hatályba). Néhány hónappal korábban (2008. március 5-én) a Lordok Háza megszavazta a kormány büntetőtörvénykönyv módosítására irányuló javaslatát. Skócia saját szabályait alkalmazza az istenkáromlás tekintetében – e bűncselekmény miatt az 1840-es évek óta nem szabtak ki büntetést. Észak-Írországban ma már nincsenek az istenkáromlásra vonatkozó jogszabályok.

⁶ Az angliai és walesi vallási bűncselekményekkel foglalkozó vizsgálóbizottság: *Religious Offences in England and Wales: First Report*, Session 2002–2003 (kiadva: HL Paper 95-I, 2003), III. Melléklet: Istenkáromlás, 6. bek.

déses tényállás jogi felfogása elavult és végső soron az alapvető emberi jogi normákkal is összeegyeztethetetlen. Az istenkáromlás elavult jellegével kapcsolatban a bizottság megállapította, hogy:

„Az istenkáromlás jogi fogalma több évszázados múltra tekint vissza, amelynek során a hitet tekintették a társadalom politikai és erkölcsi magatartása gyökerének. E hit kikezdése vagy megsértése ezért súlyos fenyegetést jelentett a társadalom alapvető politikai és erkölcsi szövetére nézve, amit ennek megfelelően súlyos büntetéssel kellett sújtani. Ma már nyilvánvalóan nem ez a helyzet. Emiatt egyesek sajnálkozhatnak ugyan, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a jog célja ma már a köznyugalom fenntartása, e célhoz pedig nem az istenségre vonatkozó nézetek szabályozása, hanem sokkal inkább a társadalom kielégítő állapotának biztosítása vezet el.”⁷

A bizottság álláspontja szerint az Egyesült Királyság emberi jogi kötelezettségei tekintetében a tilalom korlátozott hatálya (vagyis az, hogy kizárólag az anglikán egyház számára nyújt védelmet az istenkáromló cselekményekkel szemben) a diszkrimináció tilalmába ütközik,⁸ továbbá sérti a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot.⁹ A Brit Nemzetközösség egyes országai a *common law* szerinti bűncselekményként (például Ausztrália)¹⁰ vagy a büntető törvénykönyvben kodifikált tényállásként (például Kanada¹¹ és Új-Zéland¹²) örökölték meg az istenkáromlás bűncselekményét.

Írország alkotmánya szerint „az Állam elismeri, hogy a Mindenható Istent megilleti a nyilvános tisztelet. Tiszteletben tartja az Ő Nevét és a vallást.”¹³ Nem meglepő tehát, hogy az alkotmány bűncselekménynek minősíti az istenkáromlást¹⁴ (amit a későbbiekben kodifikáltak és a

⁷ Uo., 2. bek.

⁸ Uo., 11. bek.: „Kétséges, hogy objektív és racionális módon indokolható lenne az eltérő bánásmód a különböző vallásokkal és azok hitelveivel szemben, így jelentős veszélye van annak, hogy az istenkáromlásra vonatkozó jogszabályok összeegyeztethetetlenek a diszkriminációmentesség elvével.”

⁹ Uo., 10–13. bek., ami – érdekes módon – arra utal, hogy a Bizottság kedvezőtlenül fogadta az Emberi Jogok Európai Bíróságának az istenkáromlás tilalmát lényegében szentesítő ítéleteit; pl. EJE: *Wingrove v. Egyesült Királyság* ügyben hozott 1996. november 25-ei ítélet, 24, *European Human Rights Reports* 1 (1997), 17419/90. sz. kereset. A vallási bűncselekményekkel foglalkozó vizsgálóbizottság odáig ment, hogy reményét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a jövőbeli ügyekben az Európai Bíróság felülvizsgálja majd az istenkáromlásra vonatkozó jogszabályokról kialakított álláspontját (uo., 12. bek).

¹⁰ Egyes ausztrál államok a bűncselekményt kifejezetten rögzítették büntető törvénykönyvükben.

¹¹ Az istenkáromlás bűncselekményének a kanadai büntető törvénykönyv (R.S., 1985, c. C-46) 296. cikkében rögzített tényállása: „(1) Aki istenkáromló rágalmat tesz közzé, bűncselekményt követ el, és legfeljebb két év időtartamú szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ténybeli kérdés, hogy a közzétett anyag istenkáromló jellegű-e. (3) Senki nem marasztalható az e paragrafusban meghatározott bűncselekmény miatt, ha valamely vallási témával kapcsolatos véleményét jóhiszeműen és megfelelő szóhasználattal fejt ki, vagy arra jóhiszeműen és megfelelő szóhasználattal közvetített gondolatmenet keretében kíván rámutatni.”

¹² Új-Zéland 1961. évi büntető törvénykönyvének 123. cikke.

¹³ Írország Alkotmánya (1937) 44. cikkének (1) bekezdése.

¹⁴ Uo., 40. cikk (6) bekezdésének (i) pontja: „A polgárok meggyőződésük és véleményük szabad kifejezéséhez fűződő joga (...) Bűncselekménynek minősül és törvényben meghatározott módon büntetendő az istenkáromló, izgató, vagy szemérmesítő anyagok közzététele vagy kifejezése.”

tételes jogszabályokban részletesen is szabályoztak).¹⁵ Ugyanakkor Írországban jelenleg is élénk viták folynak arról, hogy fenntartható-e a tényállás bűncselekménnyé minősítése. Az ír jogreform-bizottság „álláspontja szerint az istenkáromlás bűncselekményének nincs helye egy olyan társadalomban, amely tiszteletben tartja a szólásszabadságot,”¹⁶ ennek megfelelően a bizottság annak eltörlését javasolta.

Az istenkáromlás görög alkotmányban rögzített tilalma *de jure* nem diszkriminatív.¹⁷ A görög büntető törvénykönyv¹⁸ rendelkezései azonban az istenkáromlásra vonatkozó diszkriminatív tilalommal formálják az alkotmány rendelkezéseit, amelyek a gyakorlatban kétségkívül a görög ortodox egyház számára nyújtanak védelmet az istenkáromló kiadványokkal szemben.¹⁹ Az evangélikus államegyházzal rendelkező skandináv államok kivétel nélkül az istenkáromlásra vonatkozó általános tilalmakat rögzítettek büntető törvénykönyveikben.²⁰

Számos iszlám országban az istenkáromlás tilalma semmiképpen sem tekinthető pusztán ‘holt betűnek’ – az állami gyakorlat bizonyítja, hogy nagyon is élő joganyagról van szó. Pakisztán alkotmánya szerint „minden állampolgárnak joga van a szólásszabadságra és véleménynyilvánításra”, e jog azonban „bármilyen ésszerű jogi intézkedéssel korlátozható az iszlám dicsősége érdekében”.²¹ E jogalap a véleménynyilvánítás alapvető szabadsága korlátozására óhatatlanul megnyitotta az utat számos, a „vallással kapcsolatos bűncselekményekre”²² vonatkozó büntetőjogi rendelkezés – köztük az istenkáromlás különböző formáira vonatkozó tilalmak – kodifiká-

¹⁵ L. a becsmérlésről szóló 1961. évi törvény 13. cikk (1) bekezdését.

¹⁶ Law Reform Commission: *Consultation Paper on the Crime of Libel*, 1991. augusztus, 231. bekezdés; *Corway v. Independent Newspapers (Ireland) Ltd.*, 1999. július 30., 4 *Irish Reports* 484 (1999). Jelentősen megnehezíti továbbá a jövőbeli bűnüldözést.

¹⁷ A görög alkotmány (2001) 14. cikkének (3) bekezdése szerint: „Tilos újságok és más kiadványok forgalomba hozatal előtti lefoglalása. Az ügyész utasítására a lefoglalás a forgalomba hozatal követően megengedett a keresztény vagy bármely más ismert vallás elleni bűncselekmény esetén” (kiemelés tőlem – J.T.).

¹⁸ A görög büntető törvénykönyv 198. és 199. cikke az Istennel (legfeljebb két év időtartamú szabadságvesztés; 198. cikk), a hittudománnyal (legfeljebb három hónap időtartamú szabadságvesztés), valamint a görög ortodox vallással (legfeljebb két év időtartamú szabadságvesztés; 199. cikk) szemben elkövetett istenkáromlást pönalizálja.

¹⁹ A közelmúltban történt esettel foglalkozik a Gerhard Haderer ellen 2005-ben lefolytatott per. Gerhard Haderer *The Life of Jesus* című könyvét 2005-ben betiltották istenkáromló jellege miatt (az eljárás a Görög Ortodox Egyház feljelentése alapján indult). Hadererre hat hónapos felfüggesztett börtönbüntetést szabtak ki. A fellebbezés során mind a betiltást, mind a börtönbüntetést megsemmisítették.

²⁰ Finnországban a büntető törvénykönyvről szóló 1889. évi XXXIX. tv. XVII. fejezetének 10. cikke („Közrend elleni bűncselekmények”) szerint: „Aki nyilvánosan káromolja Istent, vagy sértő céllal nyilvánosan gyalázza, vagy megszenteltleníti a vallásszabadságról szóló 1998. évi CCLXVII. törvényben meghatározott valamely egyház vagy vallási közösség valamely szentségét, vallás szentségének megsértése miatt pénzbírsággal vagy legfeljebb hat hónap időtartamú szabadságvesztéssel büntetendő.” A rendelkezést 1998-ban aktualizálták és alkalmanként napjainkban is alkalmazzák (például 2005-ben). A norvég büntető törvénykönyv 142. cikke kriminalizálja „bármely vallásos tan megsértését” (NB. évtizedek óta nem alkalmazták), ami összhangban áll az alkotmány rendelkezéseivel, hiszen a Norvég Királyság Alkotmányának 100. cikke a „vallás megvetése” elleni küzdelem érdekében kifejezetten korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát. A dán büntető törvénykönyv 140. cikke büntetni rendeli azt, aki „gúnyol vagy csúfolt” valamely vallásos hitéletből vagy istentiszteleti aktusból (NB. nem alkalmazták az 1930-as évek óta).

²¹ A Pakisztáni Iszlám Köztársaság Alkotmányának 19. cikke (1973).

²² L. a pakisztáni büntető törvénykönyvről szóló 1860. évi XLV. törvény (1860. október 6.) XV. fejezetét.

ciója előtt. A *Korán*,²³ Mohamed,²⁴ illetve az iszlám más szent alakjainak²⁵ meggyalázása életfogytig tartó szabadságvesztéssel, halállal, illetve szabadságvesztéssel büntetendő. A pakisztáni helyzet tökéletes példája annak, hogy hogyan lehet beiktatni és alkalmazni az istenkáromlás- vagy hitehagyás-ellenes jogszabályokat úgy, hogy azok lehetővé tegyék a fellépést az állam által szentesített vallási ortodoxiától eltérő vallási kisebbségek ellen. Az ahmadija irányzat követőit 1974-ben alkotmányosan hitehagyókként (azaz „nem muzulmánokként”) bélyegezték meg.²⁶ Mivel vallási meggyőződéseik, rituáléik és különösen dogmatikai (például Jézussal, Ahmad vallásalapító/reformer szerepével és státuszával, illetve a kinyilatkoztatás véglegességével kapcsolatos) nézeteik nem állnak összhangban a rendszer által szentesített és védett hivatalos iszlám ortodoxiával, az ahmadija vallási meggyőződés kinyilvánítása fogalmilag istenkáromlásnak, így a pakisztáni büntetőjog szerint bűncselekménynek minősül. Az 1984-es „ahmadija-ellenes jogszabályok” kriminalizálnak több olyan, az állam által „tisztá dogmatikának” tartott nézetektől eltérő irányzatot, alapvető céljuk pedig az, hogy az ahmadija követői számára lehetetlenné tegyék hitük nyilvános gyakorolását és terjesztését.²⁷ Az egyik ahmadija-ellenes rendelkezés

²³ A pakisztáni büntető törvénykönyv (1982. évi I. módosító rendelet által beillesztett) 295-B. cikke: „Aki szándékosan megsérti, károsítja, vagy megszenteltleníti a *Szent Korán* valamely példányát, vagy abból származó kiadványt, vagy sértő módon vagy jogellenes célból használja azt fel, életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.”

²⁴ A pakisztáni büntető törvénykönyv (a büntetőtörvénykönyv módosításáról szóló 1986. évi CXI. törvény által beillesztett) 295-C. cikke: „Aki írásban, szóban, vizuális megjelenítéssel, vagy bármely gyanúsítás, utalás, vagy sejtetés útján közvetlenül vagy közvetve megsérti Mohamed Szent Próféta (béke legyen vele) szent nevét, halállal vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel és pénzbírsággal büntetendő.”

²⁵ A pakisztáni büntető törvénykönyv (1980. évi XLIV. második módosító rendelet által beillesztett) 298-A. cikke: „Aki írásban, szóban, vizuális megjelenítéssel, vagy bármely gyanúsítás, utalás, vagy sejtetés útján közvetlenül vagy közvetve megsérti a Szent Próféta (béke legyen vele) bármely feleségének (Ummul Mumineen) vagy családtagjának (Ahle-bait), bármely igazságos kalifának (Khulafa-e-Rashideen) vagy a Szent Próféta bármely társának (Sahaaba) szent nevét, legfeljebb három év időtartamú szabadságvesztéssel, pénzbírsággal, vagy mindkettővel büntetendő.”

²⁶ Az 1985. évi Alkotmányrendelet (harmadik módosítás) 6. cikke, 1985/24. sz. elnöki rendelet (No. F. 17(3)/85 Pub). Az ahmadija kifejezés itt két, magukat muzulmánok tartó kisebbségi közösségre – az Ahmedijja Muzulmán Közösségre és az Iszlám Terjesztését Szolgáló Lahore Ahmedijja Mozgalomra – vonatkozó gyűjtőfogalomként jelenik meg. Az ahmedijja mozgalom tagjai Mirza Ghulam Ahmad Qadiyani (1835–1908) követői. Az iszlám több meggyőződését és rítusát követik és alkalmazzák az ahmedijja mozgalom tagjai is, az ahmedijja tételek bizonyos részeit azonban ellentmondásosnak, vagy akár eretneknek is tartják a fővonalhoz tartozó szunnita vagy síita muzulmánok. E dogmatikai kérdések főleg Jézus életére és szerepére, Mohamed prófétaságára, valamint Ahmad vallásalapító és reformer megítélésére vonatkoznak. Az Ahmadija Muzulmán Közösség prófétának tekinti Ahmadot, megkérdőjelezve ezzel Mohamed prófétaságának véglegességét, ami az „ortodox muzulmánok” szerint a *Korán* tanításába ütközik, különösen: *Szent Korán* (ford. Abdullah Yusuf Ali), 33:40 „Mohamed (...) a Próféta Pécsétje.”

²⁷ A pakisztáni büntető törvénykönyv [a Quadiani csoport, a Lahori csoport és az Ahmadijja iszlámellenes tevékenységeiről (tilalom és büntetés) szóló, 1984. évi XX. rendelet által beillesztett] 298-B. cikke: „A (magukat ahmadija követőnek vagy bármely más néven nevező) Quadiani csoport vagy a Lahori csoport tagja, aki szóban, írásban, vagy vizuális megjelenítéssel a) „Ameer-ul-Mumineen”, „Khalifatul-Mumineen”, „Khalifa-tul-Muslimcen”, „Sahaabi” vagy „Razi Allah Anho” néven illet a valamely Kalifától vagy Mohamed Szent Próféta (béke legyen vele) kísértőjétől eltérő személyt; b) „Ummul-Mumineen” néven utal vagy hivatkozik Mohamed Szent Próféta (béke legyen vele) valamely feleségétől eltérő személyre; c) „Ahle-bait” néven utal vagy hivatkozik Mohamed Szent Próféta (béke legyen vele) „Ahle-bait” családjának tagjaitól eltérő más személyre, legfeljebb három év időtartamú szabadságvesztéssel és pénzbírsággal büntetendő.”

szerint szabadságvesztéssel vagy bírsággal büntetendő a mozgalom azon tagja, aki „bármilyen módon sérti a muzulmánok vallási érzéseit.”²⁸ E tilalom természetesen minden objektív alapot nélkülöz, és súlyos visszaéléseket tesz lehetővé.

Az iráni alkotmány nem biztosítja az egyén szabad véleménynyilvánításhoz való jogát. A véleménynyilvánítás szabadságát a ‘sajtószabadságra’ korlátozva rögzíti, ám még ezt is csak abban az esetben biztosítja, ha e szabadság gyakorlása összhangban áll az ‘iszlám alapelveivel.’²⁹ A gondolatok rádió és televízió útján való terjesztése kizárólag „az iszlám követelményeinek és az ország érdekeinek megfelelően” biztosított.³⁰ A büntető törvénykönyv szerint az, „aki megsérti az iszlám szentségeit, vagy bármely imámot (...), halálbüntetéssel büntetendő, ha a sértés egyenértékű azzal, mintha Mohamed prófétát becsmérelné. Más sérelem esetén a büntetés egytől öt évig terjedő szabadságvesztés.”³¹ Iránban emellett az istenkáromlásra vonatkozó tilalmakat a vallási kisebbségek (különösen a bahá’i hit követőinek) jogai és szabadságai rovására alkalmazzák. Emellett a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó korlátozásokkal a gyakorlatban visszaélnek a politikai reformok³² támogatóinak (így például a nőjogi mozgalom) elhallgattatása céljából.

Egyebek között a következő országok alkotmányai tartalmazznak olyan rendelkezéseket, amelyek az iszlám tiszteletben tartása érdekében korlátozzák a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot: Bahrein (az „iszlám hitelvek” tiszteletben tartása alapján),³³ Marokkó (az „iszlám vallás” tiszteletben tartása alapján)³⁴ és a Maldív-szigetek (az „iszlám– alapvető tanai” tiszteletben tartása alapján).³⁵ Bahreinben és a Maldív-szigeteken jogszabályok védik az államvallást és küzdenek az istenkáromlás ellen.³⁶ Az iszlámot az istenkáromló cselekményekkel szemben oltalmazó, vagy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlását az iszlám tiszteletben tartása érdekében *de jure*, vagy *de facto* korlátozó országok közé tartozik: Afganisztán (a közelmúltban az istenkáromlás tilalmát elkezdték kifejezetten a bahá’i hit követőiből álló kisebbség ellen

²⁸ A pakisztáni büntető törvénykönyv [a Quadiani csoport, a Lahori csoport és az Ahmadiják iszlámellenes tevékenységéről (tilalom és büntetés) szóló, 1984. évi XX. rendelet által beillesztett] 298-C. cikke.

²⁹ Az Iráni Iszlám Köztársaság Alkotmányának (1979) 24. cikke: „A kiadványok és a sajtó véleménynyilvánításhoz való joggal rendelkeznek, kivéve, ha az sérti az iszlám alapvető elveit, vagy a nyilvánosság jogait. E kivételtől részletesen jogszabály rendelkezik.”

³⁰ Az Iráni Iszlám Köztársaság Alkotmányának (1979) 175. cikke.

³¹ Irán 1991. évi iszlám büntető törvénykönyvének 513. cikke (a „Vallási szentségek vagy állami tisztségviselők megsértése” fejezet része).

³² L. például: *Az ENSZ vallás- és hitbéli szabadsággal foglalkozó különmegbizottjának jelentése: Mission to the Islamic Republic of Iran* (2003. november 4–10.), UN Doc. E/ CN.4/2004/62/Add.2, 2004. január 12.; valamint United States Commission on International Religious Freedom: *Annual Report of the United States Commission on International Religious Freedom: 2007*. Washington, USCIRF, 2007, 211.

³³ A Bahreini Királyság Alkotmányának (2002.) 23. cikke.

³⁴ A Marokkói Királyság Alkotmányának (1996.) 39. cikke.

³⁵ A Maldív Köztársaság Alkotmányának (1998.) 25. cikke.

³⁶ A sajtóról szóló 2002. évi törvény (47/2002) és a bahreini 1976. évi büntető törvénykönyv alapján Bahreinben bűncselekménynek minősül „az állam hivatalos vallásának megsértése”; a maldív-szigeteki büntető törvénykönyv (1/8127/1/1381H. sz. törvény) említést tesz az „iszlám valláshoz kapcsolódó bűncselekményekről”.

felhasználni),³⁷ Algéria,³⁸ Jordánia,³⁹ Kuvait,⁴⁰ Malajzia,⁴¹ Omán,⁴² Szaúd-Arábia⁴³ és Jemen.⁴⁴ Az istenkáromlásra vonatkozó „semleges” – azaz valamely adott vallásra kifejezetten nem utaló – tilalmakat természetesen egyoldalúan, kizárólag az iszlám vallás védelme érdekében is lehet érvényesíteni (például a *de jure* az emberek ‘vallásos érzelmeinek’ megsértését tilalmazó Bangladesben,⁴⁵ a *de jure* a ‘mennyei vallások’ becsmérlését tilalmazó Egyiptomban,⁴⁶ vagy az „istentől kinyilatkoztatott, és az iszlám saria alapján védett vallás” becsmérlését *de jure* tilalmazó Katarban – azaz az ábrahámita vallások esetében).⁴⁷

Az istenkáromlást tiltó, valamely vallást ténylegesen államvallásként kezelő országok – távolról sem kimerítő – listájához tartozik a hivatalosan monoteista⁴⁸ (és a vallások megsértésére vonatkozó diszkriminációmentes tilalmat kodifikáló, azonban e tilalmat *de facto* elsődlegesen az iszlám megsértésével kapcsolatos ügyekben érvényesítő) Indonézia⁴⁹ és (a vallások megsértésére vonatkozó diszkriminációmentes tilalmat kodifikáló) Izrael (amely tilalmat alkalmanként a judaizmustól eltérő vallásokat megsértő személyek elmarasztalása céljából is alkalmazták).⁵⁰ Talán

³⁷ Az istenkáromlás *de facto* halállal (akasztással) büntetendő, kivéve, ha az elkövető három napon belül visszavonja az istenkáromlást. (Az 1976. évi büntető törvénykönyv „Vallás elleni bűncselekmények” című fejezete azonban nem bünteti kifejezetten az istenkáromlást.) 2007-ben a Legfelső Bíróság alatt működő fatva főigazgatóság a bahá’i hit jogállásáról szóló rendeletet adott ki, amely szerint az az iszlámtól eltérő vallásnak és az istenkáromlás egy formájának tekintendő.

³⁸ A 06-03 rendelet 11. cikke büntetendő cselekménynek minősítette a muzulmánok „hitének megrendítésére” irányuló dokumentumok közzétételét, terjesztését stb.

³⁹ Jordánia büntetőjoga alapján Isten vagy a Próféta megsértése szabadságvesztéssel büntetendő cselekménynek minősül.

⁴⁰ Az 1960. évi büntető törvénykönyv (16/1960) 111. cikke (a kuvaiti nyomda- és sajtótörvénnyel együttesen) bűncselekménnyé nyilvánítja a vallások vagy vallásos gondolati irányzatok gyalázását. A 2006. március 6-ai, kiadványokról szóló törvény az istenkáromlást az iszlám tanaira korlátozza.

⁴¹ Noha az 1997. augusztus 7-ei, malajziai szövetségi büntető törvénykönyvről szóló DLXXIV. törvénynek a vallás elleni bűncselekményekről szóló XV. fejezetét alkotó 295–298A. cikkei a vallások megsértésének különböző módjaira vonatkozó büntetéseket határoz meg (azaz nem diszkriminatív), a tagállamok ugyanakkor az istenkáromló cselekményekkel szemben kifejezetten az iszlám vallás számára védelmet biztosító jogszabályokat fogadtak el.

⁴² A (7/1974 királyi rendelettel bevezetett) ománi büntető törvénykönyv 209. cikke.

⁴³ Az istenkáromlás halállal (lefejezéssel) vagy börtönbüntetéssel büntetendő (NB. a hitehagyással kapcsolatos eseteket gyakran istenkáromlásként kezelik, mivel az iszlám elárulása *ipso facto* istenkáromló cselekmény).

⁴⁴ Az 1990. december 22-ei, sajtóról és kiadványokról szóló 25/1990 sz. törvény 103. cikke.

⁴⁵ Az 1860. évi bangladesi büntető törvénykönyv 295A. cikke: noha az emberek vallásos érzelmeinek szándékos megsértése büntetendő cselekménynek minősül, a gyakorlatban e jogszabályhelyet általában kizárólag az iszlám vallást sértő cselekmények büntetése céljából alkalmazzák; előfordult, hogy a tilalmat kifejezetten az ahmedijja kiadványok ellen használták fel. (NB. az 1990-es évek óta a Bangladesi Legfelső Bíróság több, az ahmedijja vallást nem muzulmán vallásnak minősítő és az ahmedijja vallás követőivel szemben pakisztáni jellegű jogszabályok elfogadására irányuló kísérletet megakadályozott.)

⁴⁶ A (2006. évi CXLVII. törvénnyel módosított) egyiptomi büntető törvénykönyv 98. cikkének *f*) pontja.

⁴⁷ Katar büntető törvénykönyvéről szóló 2004. évi XI. törvény.

⁴⁸ Indonézia Alkotmánya rögzíti, hogy az „állam az egy és egyetlen Istenbe vetett meggyőződésen alapszik”; az Indonéz Köztársaság Alkotmányának preambuluma és 29. cikke (1945).

⁴⁹ Az indonéz büntető törvénykönyv 156. cikke.

⁵⁰ 2006-ban például kilenc hónapos szabadságvesztésre ítélték egy izraeli állampolgárt, amiért egy „Mohamed Próféta” feliratot és egy félhold képét (az iszlám jelképét) viselő sertésfejet bedobott a tel-avivi Hassan Bek mecset kertjébe.

meglepő, hogy egyes kifejezetten vagy hallgatólagosan világi országok is tiltják az istenkáromlást (jóllehet a tilalmat általában már évtizedek óta nem érvényesítik).⁵¹ Ezekben az országokban a tilalom rendszerint azokból az időkből származik, amikor az adott ország még pozitívan azonosult valamely vallással. Vannak ugyanakkor példák a tökéletesen diszkriminációmentes – azaz a gyalázkodással szemben a vallásos és nem vallásos meggyőződések számára egyenlő védelem biztosítására törekvő – tilalmak alkalmazására is (például Németországban).⁵²

A fenti összehasonlító jogi áttekintésből látható, hogy „a vallások védelme” egyes országokban – a legnyilvánvalóbb módon azokban, amelyek határozottan azonosulnak valamilyen vallással – az alapvető jogok, különösen a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának alapjául szolgálhat.⁵³ A cikk a továbbiakban azonban amellet érvel, hogy a „vallás” mint olyan, a nemzetközi emberi jogi előírások alapján nem megfelelő jogalap az alapvető jogok korlátozására. Mind az Egyesült Nemzetek Szervezetében (ENSZ), mind a regionális emberi jogi szervezetben, az Európa Tanácsban találkozunk olyan fejleményekkel, amelyek megkérdőjelezik a fenti nézetet. Ezek azonban könnyen fontos alapvető jogok, különösen a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, de akár a vallás- vagy lelkiismereti szabadság mint olyan sérelméhez is vezethetnek (hiszen – ahogyan legszembetűnőbben az ahmedijja követőinek pakisztáni, a bahá'í hit követőinek pedig iráni és más országbeli üldöztetése példázza – az egyének vallásának vagy meggyőződésének tiszteletben tartásához való jog elismerése akár jelentős mértékben is korlátozhatja mások szabad vallásgyakorlását).

3. A nemzetközi emberi jogi törvények és a vallások

3.1. A véleménynyilvánítás szabadsága és a vallás- vagy meggyőződésbéli szabadság közötti kölcsönhatás

A vallások egész egyszerűen nem állnak a nemzetközi emberi jogi előírások oltalma alatt. A nemzetközi emberi jogi törvények egyéneket védenek: mindenkinek joga van a vallás vagy meggyőződés szabadságára, amely jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását (az ún. *forum internumot*, vagyis a lelkiismereti szabadságot), valamint a jogot a vallás vagy meggyőződés akár egyéni, akár másokkal együttes gyakorlására (a *forum externumot*).⁵⁴ A nemzetközi emberi jog nem ismeri el az egyén jogát arra, hogy vallása

⁵¹ Például Ausztria (az osztrák büntető törvénykönyv 188. cikke); India (az indiai büntető törvénykönyv 295A. és 298. cikke); Olaszország (az olasz büntető törvénykönyv 402–406. cikkei); és Törökország (a török büntető törvénykönyv 175. cikke).

⁵² L. a német büntető törvénykönyv 166. cikkét, amely egyaránt büntetni rendeli a vallások és a világi meggyőződések megsértését (*Weltanschauung*).

⁵³ Ami kívül esik e tanulmány körén: a „vallás védelme” (az emberi jogoktól eltérően) alapvető politikai jogok korlátozásának alapjául is szolgál.

⁵⁴ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 18. cikke, 1966. december 16., UNGA Res. 2200A (XXI), 21 UN GAOR Supp. (16. sz.), 52., UN Doc. A/6316, 1966, 999 *Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára* 171 (hatálybalépés időpontja: 1976. március 23.).

vagy meggyőződése mindenkor mentesüljön a bírálat, nevetség, vagy sértés alól, vagyis a jogot az egyén vallásos érzéseinek tiszteletben tartására. Másként fogalmazva, az egyén joga a vallás vagy meggyőződés szabadságához nem kötelezi az egyéneket összességét arra, hogy mindenkor tiszteletben tartsák mások vallását vagy meggyőződését.

A véleménynyilvánítás szabadsága – a véleményekhez való különös joggal szemben⁵⁵ – nyilvánvalóan nem abszolút jog. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kifejezetten rögzíti, hogy a(z) Egyezségokmányban a „mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszés szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének”⁵⁶ szabadságaként meghatározott) véleménynyilvánítás szabadsága „különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár.”⁵⁷ E tekintetben kizárólag „mások jogai vagy jó hírneve”, az „állambiztonság”, a „közrend”, a „közegészség” vagy „közkerécs” védelme szolgálhat a korlátozás alapjául.⁵⁸ Másként fogalmazva, a „vallás védelme” nem szolgálhat a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásának alapjául. (Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága egy más kontextusban kifejtette, hogy a korlátozás alapjául elfogadható „közkerécs” nem feleltethető meg az adott ország többségi vallása által előírt normatív szabályrendszernek).⁵⁹ „Mások lelkiismereti- vagy vallásszabadsághoz való joga” elvben a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának alapjául szolgálhat, azonban (i) ez az alap nem tekinthető azonosnak az egyén vallásos érzéseinek tiszteletben tartásához való joggal, és (ii) a vallás kritikája, nevetségessé tétele vagy megsértése nem minősül szükség-szerűen vagy automatikusan az egyén lelkiismereti- vagy vallásszabadsághoz való joga korlátozásának, sem fenyegetésnek e jogok ellen. Valamely vallás kritikája, nevetségessé tétele vagy megsértése nem feltétlenül érinti az egyén vallása vagy meggyőződése megválasztásához vagy elfogadásához, illetve annak szabad gyakorlásához való jogát. Az állam kötelezettségei közé tartozik annak megállapítása, hogy egy adott esetben a véleménynyilvánítás szabadságának korlátlan biztosítása korlátozza vagy veszélyezteti-e mások vallásszabadsághoz vagy meggyőződéshez való jogát – nem elegendő csupán arra hivatkozni, hogy a hívók egy csoportját valószínűleg sérti egy-egy konkrét kiadvány, kiállítás, filmalkotás, színmű stb. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy pl. a nyilvános beszéd vagy kiadványok soha ne sérthetnék mások vallásszabadsághoz vagy meggyőződéshez fűződő jogát. A tiszteletlenség kifejezésére ugyanis vonatkoznak korlátozások – a vallási gyűlölet diszkriminációra, ellenségességre vagy erőszakra uszításnak minősülő hirdetését szigorúan tiltja a nemzetközi emberi jogi szabályozás.⁶⁰

⁵⁵ Az Egyezségokmány 19. cikkének (1) bekezdése; Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 10: Article 19: Freedom of Expression (Art. 19)* (1983), UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 11., 1994 (a továbbiakban: *General Comment 10*).

⁵⁶ Az Egyezségokmány 19. cikkének (2) bekezdése; Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 10*, 2. bek.

⁵⁷ Az Egyezségokmány 19. cikkének (3) bekezdése.

⁵⁸ Uo.; Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 10*, 4. bek.

⁵⁹ Emberi Jogi Bizottság: *General Comment No. 22: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion (Art. 18)*, UN Doc. CCPR/C/21/Rev./Add.4, 1993 (továbbiakban: *General Comment 22*), 8. bek. (az „erkölcsről” mint a vallás vagy meggyőződés szabadságához való jog korlátozásának jogszerű indokáról).

⁶⁰ Az Egyezségokmány 20. cikkének (2) bekezdése. L. még: Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 11: Article 20: Prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred* (19. ülészak, 1983), Válogatás az emberi jogi szerződésnek szervei által elfogadott általános észrevételek és általános ajánlások köréből, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 1994, 12.

Az Emberi Jogi Bizottság megállapította, hogy „ha valamely állam bizonyos korlátokat állít a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása elé, e korlátok nem veszélyeztethetik magát a jogot.”⁶¹ A szabad véleménynyilvánításhoz való jogot valamelyik vallás védelme érdekében korlátozó alkotmányos vagy büntetőjogi rendelkezések valószínűleg magát a jogot veszélyeztetik, mivel – főszabályként – lehetővé teszik az önkényes jogérvényesítést (visszaélést).⁶² Az istenkáromlás/gyalázkodás elleni jogszabályok lehetővé teszik a mindenkori hatalom számára annak eldöntését, hogy (i) mi minősül vallásnak, illetve (ii) mi minősül az adott vallás megsértésének. Továbbá, az istenkáromlás/gyalázkodás tekintetében az olyan tilalmak, amelyeket kizárólag egy vallás – azaz az államvallás/domináns vallás – védelme érdekében fogadnak el, vélhetően összeegyeztethetetlenek a diszkrimináció tilalmával vagy az egyenlő bánásmódhoz való joggal is.⁶³

3.2. Az ENSZ gyakorlata: az Emberi Jogi Bizottság

Több okból is elismerésre méltó az, ahogyan az Emberi Jogi Bizottság ezt a problémát kezelte. A Bizottságnak a *Malcolm Ross v. Canada*⁶⁴ ügyben azt kellett eldöntenie, hogy megsértette-e Kanada a felperes szabad véleménynyilvánításhoz való jogát, amikor a judaizmust gyalázó és másokat a zsidók megvetésére felszólító (jellemzően munkaidőn kívül tett)⁶⁵ kijelentéseinek szankciójaként elmozdították tanári állásából. A kifogásolható kijelentések – többek között – a *Web of Deceit (A megtévesztés hálójá)*, a *Real Holocaust (A valódi holokauszt)*, a *Spectre of Power (A hatalom kísértete)*, a *Christianity vs Judeo-Christianity (Kereszténység kontra judeo-kereszténység)*⁶⁶ című könyvekben és röpiratokban jelentek meg. A nemzeti bíróságok előtt lefolytatott eljárások során a kanadai Emberi Jogi Bizottság vizsgálóbizottsága megállapította, hogy:

⁶¹ Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 10*, 4. bek.

⁶² Hasonló aggályokat fejeznek ki az Emberi Jogi Bizottság záró észrevételei, például UN Doc. A/48/40, 1993, 587 és 607. bek. (Írország); UN Doc. A/55/40, 2000, I. kötet, 310. bek. (Egyesült Királyság).

⁶³ Az Egyezségokmány 26. cikke rögzíti a törvény előtti egyenlőség elvét. A 21. cikk (1) bekezdése rögzíti továbbá: „Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen (...) vallás, (...) vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.” Az Egyezségokmány 2. cikke – a (véleménynyilvánítás szabadságáról szóló) 19. cikkel együttesen – tiltja az utóbbi jog egyoldalú, az államnak az államvallás vagy meghatározó vallás védelméhez fűződő érdeke alapján történő korlátozását. Az Emberi Jogi Bizottság kimondta továbbá, hogy a korlátozások diszkriminatív célból vagy módon nem alkalmazhatók (például: Emberi Jogi Bizottság: *General Comment 22*, 8. bek.). L. még: Emberi Jogi Bizottság záró észrevételei, például, UN Doc. A/46/40, 1991, 568. bek. (Egyesült Királyság); és UN Doc. A/55/40, 2000, I. kötet, 310. bek. (Egyesült Királyság).

⁶⁴ Emberi Jogi Bizottság: *Malcolm Ross v. Canada*, 2000. október 18-ai vélemények, 736/1997. sz. közlemény, UN Doc. CCPR/C/70/D/736/1997, 2000.

⁶⁵ A nemzeti eljárás során feltártak ugyanakkor a vallási gyűlölet munkaidőben történő kifejezésére utaló bizonyítékokat is, köztük „a zsidó diákok verbális megalázás formájában megjelenő ismétlődő és folyamatos zaklatása, horogkereszt zsidó gyermekek asztalába történő faragása, horogkereszt táblára történő rajzolása, valamint a zsidó diákok általános megfélemlítése” (uo., 4.3. bek. a hallgatók vizsgálóbizottság előtt tett nyilatkozatai alapján).

⁶⁶ Uo., 4.2. bek.

„Lehetetlenség lenne kimerítően felsorolni az írásaiban található és azokból átszűrődő számtalan előítéletes nézetet és diszkriminatív megjegyzést. E kijelentések gyalázzák a zsidók hitét és vallását, és nem pusztán arra szólítják fel az igaz keresztényeket, hogy megkérdőjelezzék a zsidó hitelvek és tanítások érvényességét, hanem arra is, hogy a zsidó vallású és zsidó felmenőkkel rendelkező személyeket vessék meg mint a szabadság, a demokrácia, valamint keresztény hit és értékek lezüllesztőit. Malcolm Ross szemében a judaizmus az ellenség, és arra szólít fel minden keresztényt, hogy szálljanak harcba vele.”⁶⁷

Az Emberi Jogi Bizottságot azért illeti elismerés a probléma kezelésének módjáért, mert – mint a későbbiekben látni fogjuk, ellentétben az Emberi Jogok Európai Bírósága (Európai Bíróság) gyakorlatával – nem látta szükségesnek a „mások vallása iránti tisztelet” gondolatának kidolgozását, hanem indokolásában a korlátozás már legitimként elfogadott okaira támaszkodott. A Bizottságnak az ügyben kifejtett indokolása szerint a tanár jogai ésszerűen korlátozhatók *mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása* érdekében [közelebbről: a másoknak a vallási alapú gyűlölettel szembeni védelemhez való joga, azaz az Egyezségokmány 19. cikke (3) bekezdésének és a 20. cikke (2) bekezdésének együttes olvasata alapján].⁶⁸ A Bizottság ezért mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy „mások jogainak és jó hírnevének” védelme, mint a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának lehetséges indoka, kapcsolódhat egyes személyekhez, de kapcsolódhat *egy közösség egészéhez* is (azaz valamely vallás követőinek csoportjához, ami nem azonos magával a vallással).⁶⁹ Másként fogalmazva, annak érdekében, hogy az érintetteket megvédjék a vallási gyűlölettel szemben elvben megengedhető az olyan kijelentések korlátozása, amelyek alkalmasak arra, hogy az egyes vallások híveivel szemben ellenséges érzéseket keltsenek, vagy azokat fokozzák; különösen azért, mert az ilyen korlátozások legitim volta levezethető az Egyezségokmány 20. cikkének (2) bekezdésében kifejtett elvekből.⁷⁰ A Bizottság indokolásában – a kanadai Vizsgálóbizottság és a Legfelső Bíróság megállapításainak megfelelően – hangsúlyozta, hogy a szerző kijelentései nem pusztán gyalázták a zsidó vallást, hanem ténylegesen „arra szólították fel az igaz keresztényeket, hogy ne pusztán megkérdőjelezzék a zsidó vallás hittételeinek és tanításainak érvényességét, hanem *vessék meg a zsidó vallású és felmenőkkel rendelkező személyeket* mint a szabadság, demokrácia és keresztény hit és értékek lezüllesztőit.”⁷¹ A fentiek alapján a Bizottság viszonylag könnyedén jutott arra a következtetésre, hogy „az alkalmazott korlátozások a zsidó vallású személyek ’jogainak vagy hírnevének’ védelmét szolgálták.”⁷²

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo., 11.5. bek.; az Emberi Jogi Bizottság ugyanebben a bekezdésben foglalkozik e tekintetben „mások ahhoz fűződő jogával, hogy az állami oktatási rendszer elfogultságtól, előítélettől és intoleranciától mentes legyen”.

⁶⁹ Ezt korábban már megállapították itt: Emberi Jogok Bizottsága: General Comment 10, 4. bek.; később pedig megerősítették itt: Emberi Jogi Bizottság: Robert Faurisson vs France, 550/1993. sz. közlemény, 1996. november 8-ai álláspontok, UN Doc. CCPR/C/58/D/550/1993, 1996.

⁷⁰ *Malcolm Ross v. Canada*, 64. lj. 11.5. bek.

⁷¹ Uo., 11.5. bek. (kiemelés tőlem – J. T.).

⁷² Uo.

Elismerésre méltó a Bizottság által adott indokolás is, mivel nem elégedett meg annak elismerésével, hogy az adott ügyben a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása *in abstracto* indokolható a korlátozás okára való hivatkozással, hanem megvizsgálta a véleménynyilvánítás szabadságába való beavatkozás szükségszerűségének kérdését is. A zsidók vallási gyűlölettel szembeni védelemhez való joga nyilvánvalóan jogszerű indok egyes személyek véleménynyilvánítási szabadságának korlátozására. Kérdés azonban, hogy az adott ügy sajátosságai valóban lehetővé teszik-e az ilyen korlátozást. Ebben az esetben ennek vizsgálata nem vetett fel különösebb nehézségeket, hiszen a kanadai Legfelső Bíróság már megállapította a szerző kijelentései és az iskolakörzethez tartozó zsidó gyermekek által tapasztalt „mérgezett iskolai környezet” közötti összefüggést,⁷³ a Bizottságnak pedig nem volt oka kétségbe vonni e megállapítást.⁷⁴ A Bizottság szerint ebben az összefüggésben fontos elismerni, hogy a tanárok tekintélye indokolhatja a korlátozásokat annak biztosítása érdekében, hogy az oktatási rendszer ne nyújtson legitimitációt a diszkriminatív nézetek kifejezése számára.⁷⁵

3.3. Az ENSZ politikai testületei: a vallásgyalázás elleni diskurzus

Az ENSZ emberi jogi tevékenységén belül felismerhető egy olyan irányzat, amely azzal a kockázattal jár, hogy a nemzetközi emberi jogi dokumentumok fentebb bemutatott, 'adott' szabályai elmosódnak – a továbbiakban e mozgalomra a „vallásgyalázás elleni diskurzusként” hivatkozom. 1999 és 2005 között fogadta el az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a vallásgyalázás elleni harcról szóló határozatait,⁷⁶ amely trendet utódszervezete, az Emberi Jogi Tanács 2007 és 2008 között folytatta.⁷⁷ Hasonló fejlődés érzékelhető az ENSZ Közgyűlésében 2005 óta.⁷⁸ Általában évente tesz javaslatokat ilyen határozatokra valamelyik tagállam az Iszlám Konferencia Szervezete⁷⁹ képviseletében. E javaslatokat rendre nem egyhangúlag fogadja el az ENSZ, az ellenzők

⁷³ Uo. 4.6–4.7. bek. (a vizsgálóbizottság által tett korábbi észrevételeket követően; Uo. 4.6. bek.).

⁷⁴ Uo. 11.6. bek.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Az Emberi Jogi Bizottság 1999. április 30-ai, 1999/82. sz. állásfoglalása (a vallásgyalázásról szóló első állásfoglalás címe: „Defamation of Religions”, egy korábbi tervezet címe azonban „Defamation of Islam” volt); 2000. április 26-ai, 2000/84. sz. állásfoglalás („Defamation of religions”); 2001. április 18-ai, 2001/4. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions as a means to promote human rights, social harmony and religious and cultural diversity”); 2002. április 15-ei, 2002/9. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”); 2003. április 14-ei, 2003/4. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”); 2004. április 13-ai, 2004/6. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”); és a 2005. április 12-ei, 2005/3. sz. állásfoglalás („Combating Defamation of Religions”).

⁷⁷ Emberi Jogi Tanács, 2007. március 30-ai, 4/9. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”); és 2008. március 27-ei, 7/19. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”).

⁷⁸ 2005. december 16-ai, 60/150. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”), UN Doc. A/RES/60/150, 2005; 2006. december 19-ei, 61/164. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”), UN Doc. A/RES/61/164, 2006; és 2007. december 18-ai, 62/154. sz. állásfoglalás („Combating defamation of religions”), UN Doc. A/RES/62/154, 2007.

⁷⁹ Iszlám Konferencia Szervezete: az iszlám érdekek védelme céljából 57 ország által létrehozott kormányközi szervezet.

száma jelentős.⁸⁰ Jellemzően a javaslatok ellen szavaz számos európai ország, Kanada, az Egyesült Államok és néhány csendes-óceáni ország (nyilvánvalóan attól függően, hogy milyen az adott testület összetétele a szavazás időpontjában).⁸¹

Jöllehet egyes ENSZ-tagállamok aggályukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy a határozatok egyoldalúan az iszlám becsméréssel foglalkoznak,⁸² úgy tűnik azonban, hogy a fő gondot e határozatokkal kapcsolatban azok általános hangvétele jelenti, amennyiben a vallások védelmét a nemzetközi közösség ügyének tekintik. A „vallásgyalázás elleni küzdelem” szigorú értelemben véve nem emberi jogi kérdés, hiszen az emberi jogi előírások nem foglalkoznak vallásokkal. Az emberi jogi előírásoknak nem képezik tárgyát a vallások hittételei, fennmaradásuk vagy jó hírük – az emberi jogi előírások emberekkel, azok jogaival és szabadságával foglalkoznak. Elképzelhető olyan érvelés, amely szerint a vallásgyalázás közvetve összefügg az emberi jogok kérdésével, amennyiben lehetséges érvelni amellett, hogy a vallásgyalázás „társadalmi nyugtalansághoz és az emberi jogok megsértéséhez vezethet.”⁸³ Lényeges különbség van azon-

⁸⁰ Különös figyelemmel arra a tényre, hogy e testületekben számos határozatot szavazás nélkül fogadnak el. A szavazással kapcsolatos tendenciák részletesen: (i) Emberi Jogi Bizottság: míg az eredeti 1999. április 30-ai, 1999/82. sz. határozatot és a következő 2000. április 26-ai, 2000/84. sz. határozatot szavazás nélkül fogadták el, a 2001. április 18-ai, 2001/4. sz. határozatot szavazásra bocsátották: 28 ország szavazott mellette, 15 ellene, 9 pedig tartózkodott a szavazástól; ezt követően a vallásgyalázással foglalkozó határozatokról minden esetben szavazással döntöttek: a 2002. április 15-ai, 2002/9. sz. határozat szavazati aránya: 30/15/8; a 2003. április 14-ai, 2003/4. sz. határozat szavazati aránya: 32/14/7; a 2004. április 13-ai, 2004/6. sz. határozat szavazati aránya: 29/16/7; a 2005. április 12-ai, 2005/3. sz. határozat szavazati aránya: 31/16/5; (ii) az Emberi Jogi Tanács: 2007. március 30-ai, 4/9. sz. határozat szavazati aránya: 24/14/9; Emberi Jogi Tanács: a 2008. március 27-ai, 7/19. sz. határozat szavazati aránya: 21/10/14; (iii) Közgyűlés: a 2005. december 16-ai, 60/150. sz. határozat szavazati aránya: 101/53/20; a 2006. december 19-ai, 61/164. sz. határozat szavazati aránya: 111/54/18; a 2007. december 18-ai, 62/154. sz. határozat szavazati aránya: 108/51/25.

⁸¹ Az ENSZ Közgyűlésében az európai ellenzékhez csatlakozott az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland (és jellemzően egyes kisebb csendes-óceáni országok). Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában jelenleg Kanada csatlakozik az európai ellenzékhez (2008., 7. ülészak).

⁸² Noha a határozatok a vallásgyalázás címet viselik, preambulumban és tartalmukban valójában egyoldalú hangsúlyt helyeznek az iszlámra. L. például az alábbi kivonatokat a Közgyűlés vallások becsmérése elleni küzdelemről szóló legutóbbi (2007. december 18-ai, 62/154. sz.) állásfoglalásából: „az Iszlám negatív bemutatása a médiában és az olyan törvények bevezetése és érvényesítése, amelyek a 2001. szeptember 11-ei események nyomán konkrétan a muzulmánokat, elsősorban a muzulmán kisebbségeket diszkriminálják és ellenük irányulnak” (preambulum); „az Iszlámot, helytelenül, gyakran azonosítják az emberi jogok megsértésével és a terrorizmussal” (5. bek.); „a muzulmán közösségek etnikai és vallási alapú megkülönböztetése a 2001. szeptember 11-ei tragikus események nyomán” (6. bek.); „erőszakos cselekmények, idegenellenesség vagy hasonló intolerancia és diszkrimináció az Iszlámmal vagy bármely más vallással szemben” (8. bek.); és „vallási gyűlöletkélés az Iszlámmal és különösen a muzulmánokkal szemben” (9. bek.). A vallásgyalázásról szóló legutóbbi emberi jogi tanácsi határozat (Emberi Jogi Tanács 2008. március 27-ai, 7/19. sz. határozata a vallásgyalázásról) nem kevesebb, mint 11, az iszlámra vagy a muzulmánokra utaló hivatkozást tartalmaz. Több ENSZ-tagállam aggályát fejezte ki az ilyen megfogalmazások korlátozott hatálya miatt: többek között Guatemala (a hivatalos dokumentumokban feljegyezve a 2005. december 16-ai, 60/150. sz. határozattal kapcsolatban, UN Doc. A/60/PV.64) és India (az ENSZ Közgyűlés vallások becsmérése elleni küzdelemről szóló legutóbbi – Res. 62/154. sz. – határozatával kapcsolatos harmadik bizottsági tanácskozás során, feljegyezve itt: UNGA/SHC/3909). A vallásgyalázásról szóló 2008. évi emberi jogi tanácsi határozattal kapcsolatban hasonló aggályokat fejezett ki az Európai Unió és India.

⁸³ Az ENSZ Közgyűlésének 2007. december 18-ai, 62/154. sz. (a vallásgyalázás elleni küzdelemről szóló) határozatának preambulumának megfogalmazása szerint.

ban a vallási gyűlölködés – diszkriminációra, ellenségességre vagy erőszakra való uszításnak minősülő – hirdetésének jogellenes cselekménye, másfelől pedig a vallás egyszerű megsértése között, amely utóbbi történhet a vallás kritikája, nevetségessé tétele, sértegetése, dogmatikai tételeinek tagadása, vagy akár istenkáromlás útján. Minden olyan, a vallási intolerancia leküzdését célzó emberi jogi megközelítésnek figyelembe kell vennie ezt a kulcsfontosságú különbségtételt. Az államoknak természetesen fel kell lépniük a vallási gyűlöletet hirdető beszéddel és kiadványokkal szemben.⁸⁴ Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy az emberi jogi előírásoknak magukat a vallásokat kellene védelmükbe venniük, ahogyan azt sem, hogy határozottan fel kellene lépniük a vallásokra irányuló minden kritika, gúny vagy sértés ellen, mivel ez súlyosan aláásná a szabad véleménynyilvánításhoz való alapjogot. A vallásgyalázás elleni diskurzus sajnálatos módon az utóbbi lehetőség irányába való elmozdulást testesíti meg:

„Nézetei miatt senki sem zaklatható és mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra. E jog gyakorlása ugyanakkor különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár, ennél fogva az a törvényben meghatározott, mások jogainak vagy jó hírvének tiszteletben tartása, illetőleg az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség, a közérkölc, vagy a *vallások és meggyőződések tiszteletben tartásának* védelme érdekében szükséges korlátozásoknak vethető alá...”⁸⁵

Érdeemes megismételni, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának fentebb utolsó helyen említett indokát – „a vallások és meggyőződések tiszteletben tartását” – a nemzetközi emberi jogi dokumentumok nem ismerik el.⁸⁶ Az idézett állásfoglalás tagadja továbbá a *véleményhez való jog* feltétlen voltát,⁸⁷ vagyis azt, hogy e jog semmilyen körülmények között nem korlátozható. Az Emberi Jogi Tanács vallásgyalázásról szóló legutóbbi határozata már *expressis verbis* kimondja azt, ami az e tárgyban hozott korábbi határozatokban még csupán a sorok között volt olvasható. Az Emberi Jogi Tanács hangsúlyozza, hogy „a vallások tisztelet-

⁸⁴ Az Egyezségokmány 20. cikkének (2) bekezdése szerint: „Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.”

⁸⁵ Az ENSZ Közgyűlésének 62/154. sz. határozata, 10. bek. (kiemelés tőlem – J.T.). Hasonlóan, például: az ENSZ Közgyűlésének 61/164. sz. határozata, 9. bek.; az Emberi Jogi Tanács 4/9. sz. határozata, 10. bek.

⁸⁶ Az Egyezségokmány 19. cikkének teljes szövege: „(1) Nézetei miatt senki sem zaklatható. (2) Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is. (3) Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ennél fogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek a) mások jogainak vagy jó hírvének tiszteletben tartása, illetőleg b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölc védelme érdekében szükségesek.”

⁸⁷ A véleményhez való jogot az Egyezségokmány 19. cikkének első bekezdése rögzíti, így arra nem vonatkoznak az ugyanazon cikk (3) bekezdésében említett korlátozási okok (l. az előző lábjegyzetet). L. még: Emberi Jogok Bizottsága: *General Comment 10* (55. lj.), 1. bek.: „Ez olyan jog, amelynek tekintetében a *Egyezségokmány* nem enged semmiféle kivételt vagy korlátozást.” Kizárólag az Egyezségokmány 19. cikkének második bekezdésében rögzített szabad véleménynyilvánításhoz való jogra vonatkoznak a korlátozási okok. Az idézett határozat elmosza ezt az alapvető fontosságú különbségtételt.

ben tartása és megvetéssel szembeni védelme elengedhetetlen tényező annak megvalósításához, hogy mindenki gyakorolhassa gondolat-, a lelkiismereti- és a vallásszabadsághoz való jogát.⁸⁸ Jogi értelemben azonban ez nem, vagy nem feltétlenül helyes. A vallás- vagy a lelkiismereti szabadsághoz való jog maradéktalan élvezetének nem előfeltétele a vallások egyetemes tiszteletben tartása. E tekintetben ismét a különbségtétel hiánya kifogásolható. A tiszteletlenség és a megvetés a legkülönbözőbb megjelenési formákat öltheti: a népszerűtlen megnyilvánulások/kiadványok legtöbb formája a véleménynyilvánítás szabadságának oltalma alatt áll, és valójában semmilyen módon nem érinti az egyének vallás- vagy meggyőződésbeli szabadságát (önmagában az, hogy egyesek magukra veszik a sértést, még nem bizonyítja az emberi jogok sérelmének tényét). A véleménynyilvánítás egyes (szélsőséges) formái valóban túllépnek a fenti eseteken, és a nemzetközi jog szerint is jogellenesnek minősülnek: itt kezdődnek a vallási gyűlöletkeltés diszkriminációra, ellenségességre vagy erőszakra való uszításnak minősülő esetei. Ha azonban nem teszünk különbséget e különböző dimenziók között, azzal utat nyitunk a szólásszabadságot a maga teljességében korlátozó istenkáromlás-/vallásgyalázás-ellenes jogszabályok (indokolhatósága) előtt. Emberi jogi szempontból egyáltalán nem a vallások iránti tisztelet jogszabályi előírására van szükség. A szabad véleménynyilvánításhoz való joggal kapcsolatos káros visszaélések hatékonyan legyőzhetőek az emberi jogi szabályok már kodifikált normái és tilalmi alapján.

Összegzésként elmondható, hogy – bár nem tagadható a vallások becsméréseinek sajnálatossága – a vallásgyalázás elleni diskurzus nem kínál megfelelő megoldást a vallási türelmetlenséggel kapcsolatban felmerülő mai problémákra. A vallásgyalázás elleni diskurzus kifejezetten elfogadhatatlan, mivel *(i)* igyekszik áthelyezni a hangsúlyt az egyének jogainak védelméről a vallás önmagában vett védelmére; *(ii)* olyan indokokra – így például a vallások vagy az emberek vallási érzéseinek tiszteletben tartására – támaszkodik az emberi jogok, különösen a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása tekintetében, amelyeket a nemzetközi emberi jogi dokumentumok nem ismernek el, és nem is kell, hogy elismerjenek; továbbá *(iii)* a vallás vagy meggyőződés szabadságához való jogot úgy próbálja átértelmezni, hogy az kiterjedjen az egyes személyek vallásos érzéseinek tiszteletben tartásához való jogra is [ami egyértelműen együtt jár az *(i)* és *(ii)* pontban foglaltakkal]. Nyilvánvaló, hogy az Emberi Jogi Bizottság megközelítésével szembeszökő különbség azzal magyarázható, hogy az „egyezményen alapuló testületek” független emberi jogi szakértőkből állnak, míg a politikai testületek – köztük az ENSZ Közggyűlése, a korábbi Emberi Jogok Bizottsága, valamint az újonnan létrejött Emberi Jogi Tanács – esetében a nemzetközi emberi jogi előírások legjobb érdekeit nem feltétlenül szolgáló törekvések is érvényesülhetnek.

⁸⁸ Az Emberi Jogi Tanács 7/19. sz. határozata, 10. bek.

4. Az európai emberi jogi törvények és a vallások védelme

A véleménynyilvánítás szabadsága és a vallással összefüggő szabadságjogok tekintetében az európai emberi jogi előírások – legalábbis *de jure*⁸⁹ – jelentős mértékben emlékeztetnek az ENSZ standardjaira (az Emberi Jogok Európai Egyezményének szövegére nagy hatással volt az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata).⁹⁰ Következésképpen Európában sem fűződik emberi jog az egyén vallási érzéseinek tiszteletben tartásához. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának az istenkáromlásra és vallásgyalázásra vonatkozó ítélkezési gyakorlatának alapos vizsgálata alapján ugyanakkor világos, hogy az Európai Bíróság ilyen értelmű jogot olvas ki az Emberi Jogok Európai Egyezményéből. Aggodalomra ad okot, hogy ebben az esetben Európa legmagasabb szintű emberi jogi jogvédő szervezetéről van szó, nem pedig kötelező erő nélküli, ráadásul nem egyhangúlag, hanem heves viták közepette elfogadott dokumentumokról (lásd a vallásgyalázás elleni küzdelemről szóló, vitatott ENSZ-határozatokat).⁹¹

Az Európai Bíróságnak az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* ügyben hozott ítéletének tárgya a Werner Schroeter rendezte *Das Liebeskonzil (Tanács a Mennyben)*⁹² c. film volt. Az osztrák hatóságok a film lefoglalását és elkobzását rendelték el, aminek következtében nem kerülhetett sor a film terv szerinti nyilvános bemutatójára. Az osztrák bíróság helybenhagyta ezeket az intézkedéseket, mivel – álláspontja szerint – a film tartalma kimerítette a vallási hittétel becsméréseinek büntetőjogi tényállását.⁹³ Az Európai Bíróság a következőképpen foglalta össze a filmet:

⁸⁹ L. az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló (európai) egyezmény 9. cikkét (gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság; ezek megfogalmazása túllép a későbbi ENSZ Egyezségokmányon és az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából másolja az egyén vallásának vagy meggyőzésének megváltoztatásához való jogot) és 10. cikkét (véleménynyilvánítás szabadsága), Európai szerződések sorozat, 5. szám (hatálybalépés időpontja: 1953. szeptember 3., módosították az 1970. szeptember 21-én, 1971. december 20-án, 1990. január 1-jén és 1998. november 1-jén hatályba lépett 3., 5., 8. és 11. sz. jegyzőkönyvek) (továbbiakban: Emberi Jogok Európai Egyezménye).

⁹⁰ Emberi Jogok 1948. december 10-ei Egyetemes Nyilatkozata, GA Res. 217A (III), UN Doc. A/810, 1948, 71., különösen a 18. (vallás vagy meggyőzés szabadsága) és 19. (véleménynyilvánítás szabadsága) cikkek. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének preambuluma hosszan hivatkozik az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára. L. az Európa Tanács 1949. május 5-ei statútumának 1. cikkét, ETS 001. sz. (hatálybalépés időpontja: 1949. augusztus 3.).

⁹¹ Itt amellet érvelek, hogy észlelhető egy meghatározó jogtudományi irányzat, amelynek keretében az Európai Bizottság/Európai Bíróság kialakította az egyén vallásos érzei tiszteletben tartásához való jogot. Bár e megközelítést lehet és kell is kritikával illetni, azt nem állítom, hogy az Európai Bíróság valamennyi e területen hozott határozata kifogásolható lenne. A később tárgyalt *Klein v. Slovakia* ügy (2006) kiváló példa egy újabb ügyre, amelyben az Európai Bíróság meggyőzőbben foglalkozik a kérdéssel (ez az ügy, mint a későbbiekben látni fogjuk, akár az első lépést is jelentheti az ítélkezési gyakorlat felülvizsgálata felé). Egy korábbi ügy az Európai Bizottság előtt, például, amelyben a Bizottság helyesen közelített a vallásgyalázás kérdéséhez: ECommHR, Church of Scientology and 128 of its Members v. Sweden, 1980. július 14., 21 *Decisions & Reports* 109 (1980), 8282/78. sz. kereset. Ebben az ügyben a Bizottság határozottan kimondta, hogy álláspontja szerint „a vallásszabadság fogalmából bármely hit vagy meggyőzés képes levezetni, hogy a vallás szabadsága a bírálatoktól való mentességet jelenti” (5. bek.).

⁹² Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR), *Otto Preminger-Institut v. Austria*, 1994. szeptember 20-ai ítélet, 19 *European Human Rights Reports* 34 (1994), 13470/87. sz. panasz.

⁹³ Az osztrák büntető törvénykönyv 188. cikke: „Aki olyan körülmények között, ahol viselkedése várhatóan jogos felháborodást vált ki, az országban elismert egyház vagy vallási közösség valamely szent személyét vagy tárgyát, illetve az ilyen egyház vagy vallási közösség jogszerű szokását vagy intézményét becsméri vagy megsérti, legfeljebb hat hónap időtartamú szabadságvesztéssel, vagy legfeljebb 360 napi tételnek megfelelő mértékű pénzbüntetéssel büntendő.”

„[a] film Panizza 1895-ös peréből származó jelenetekkel kezdődik és ér véget, amelyek közrefogják a színműnek a római Teatro Belli által történő előadását. A zsidó, a keresztény és az iszlám vallás istene láthatóan szenilis vénemberként jelenik meg a filmben, aki az ördög előtt leborul, az ördögöt barátjának nevezi, és mély csókot vált vele. A filmbéli Isten esküt tesz az ördögre.

Más jelenetekben Szűz Mária látható, aki hagyja, hogy egy obszcén történetet olvassanak fel neki. A filmben bizonyos mértékű erotikus feszültség alakul ki Szűz Mária és az ördög között. A felnőtt Jézus Krisztus visszamaradott szellemi fogyatékosként látható, aki egy jelenetben kéjesen cirógatni és csókolgatni próbálja anyja mellét, aki ezt meg is engedi neki. A film során Isten, Szűz Mária és Krisztus az ördögöt dicsérik.”⁹⁴

Megkérdőjelezhető ítéletében az Emberi Jogok Európai Bírósága helybenhagyta a film lefoglalását és elkobzását, továbbá megállapította, hogy Ausztria nem sértette meg a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot. Annak vizsgálata során, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot korlátozó intézkedések jogszerű cél érdekében történtek-e, a Bíróság megállapította, hogy „jogosan vélelmezhető, hogy a vallási tisztelet tárgyát képező tárgyak provokatív bemutatása sértette a *hívők vallási érzéseinek* – [az Emberi Jogok Európai Egyezményének] 9. cikkében rögzített – *tiszteletben tartását*.”⁹⁵ A Bíróság továbbá kifejtette, hogy

„[a] panasz tárgyát képező intézkedések az osztrák büntető törvénykönyv rendelkezésein alapultak. (...) Céljuk a *polgárok ahhoz való jogának* védelme volt, *hogy más személyek nyilvános véleménynyilvánítása ne sértse vallásos érzéseiket* (...) A Bíróság elfogadja, hogy a megtámadott intézkedések [az Emberi Jogok Európai Egyezménye] 10. cikkének (2) bekezdése szerinti jogszerű célra – azaz »mások jogai védelmére« – vonatkoztak.”⁹⁶

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye azonban nem biztosít ilyen, vagyis ahhoz való jogot, hogy az egyén vallásos érzéseit ne sértsék meg. A három különvéleményt benyújtó bíró is osztotta ezt a nézetet:

„Az Egyezmény nem garantálja kifejezetten az egyének jogát vallásos érzéseik védelmére. Sőt, ilyen jog még csak nem is vezethető le a vallásszabadsághoz való jogból, amely lényegében magában foglalja a mások vallásos véleményével szembeni kritikát megfogalmazó vélemény kifejezéséhez való jogot is.”⁹⁷

A Bíróság csak azért tartja szükségesnek a két, látszólag egymásba ütköző jog egyensúlyba hozását, mivel a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadsághoz való jogot – megkérdőjelezhető módon – az egyén vallásos érzéseinek sértésekkel szembeni védelemhez való jogként fogja

⁹⁴ *Otto Preminger-Institut v. Austria*, vö. 92. lj., 22. bek.

⁹⁵ Uo., 47. bek. (kiemelés tőlem – J. T.).

⁹⁶ Uo., 48. bek (kiemelés tőlem – J. T.).

⁹⁷ Uo., Palm, Pekkanen és Makarczyk bírák együttes különvéleménye, 6. bek.

fel.⁹⁸ Hangsúlyozom, ez nem azt jelenti, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog semmilyen körülmények között sem korlátozható más személyek gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jogának érdekében. A Bíróság saját szavaival kifejezve: „rendkívüli esetekben a vallásos meggyőződés ellenzésének konkrét formája akadályozhatja az azt vallókat azon joguk gyakorlásában, hogy szabadon megválaszthatják és megvallhatják meggyőződésüket.”⁹⁹ Az ilyen esetekben egyértelműen felmerül a vallási gyűlöletkeltés lehetősége, ami diszkriminációra, ellességségre vagy erőszakra uszításnak minősül. A bizonyítási terhet ilyenkor nyilvánvalóan az állam viseli azzal kapcsolatban, hogy az adott esetben a véleménynyilvánítás szabadságának korlátlan biztosítása akadályozza, vagy ellehetleníti-e mások vallási vagy hitbéli szabadságát. A jelen esetben az állam semmi ilyesmit nem bizonyított, és a Bíróság sem állapított meg hasonlót.

Az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* ügyben hozott ítélet valójában megerősítette az Emberi Jogok Európai Bizottságának egy korábbi döntését. A *Gay News Ltd. and Lemon v. the United Kingdom* ügyben¹⁰⁰ a Bizottság a *Gay News (Meleg Hírek)* című magazinban megjelentetett *The Love that Dares to Speak its Name (A szerelem, amely ki meri mondani a nevét)* című verset (és az azt kíséző rajzos illusztrációt) vizsgálta. A vers „explicit részletességgel mutatta be a Krisztus testével halála után közvetlenül folytatott szodómia és felláció különböző aktusait, valamint azt állította, hogy élete folyamán Krisztus alkalmi homoszexuális kapcsolatokat létesített az apostolokkal és más férfiakkal.”¹⁰¹ A kiadó és a szerkesztő ellen vádat emeltek a *common law* szerinti istenkáromlás bűncselekménye miatt, mert „szándékosan és törvényellenes módon a keresztény vallással kapcsolatos istenkáromló műveket – nevezetesen egy Krisztust életében és a kereszten gyalázó trágár költeményt és illusztrációt – tettek vagy tetettek közzé.”¹⁰² Azzal kapcsolatban, hogy az Egyesült Királyság jogos célt kívánt-e védelmezni a felperesek véleménynyilvánításhoz való jogának korlátozásával, a Bizottság megállapította, hogy

„a *common law* alkalmazandó értelmezésében az istenkáromlás büntetendő volta a polgárok ahhoz való jogának biztosítását szolgálja, hogy vallásos érzéseiket ne sérthessék különböző kiadványok. (...) A bizottság ezért arra a következtetésre jutott, hogy a korlátozás alkalmazására az egyezményben elismert, jogszerű cél – azaz mások jogainak védelme – elérése érdekében került sor.”¹⁰³

Éppen a Bizottság e megkérdőjelezhető álláspontja miatt lehetséges, hogy a kérdéses korlátozás szükségessége egy demokratikus társadalomban minden további nélkül elfogadható volt:

⁹⁸ Uo., 55. bek.: „Az adott ügyben a Bíróságnak az Egyezségokmány által szavatolt két alapvető szabadságjog gyakorlásához fűződő ellentétes érdekeket kell mérlegelnie. Az egyik a felperes joga, hogy vitatott nézeteket közöljön a nyilvánossággal, ebből következően egyúttal az érdeklődők joga, hogy megismerhessék e nézeteket. A másik a többiek joga arra, hogy tiszteletben tartsák gondolat-, lelkiismereti- és vallásszabadságukat.”

⁹⁹ Uo., 47. bek.

¹⁰⁰ ECommHR, *Gay News Ltd. and Lemon v. the United Kingdom*, 1982. május 7., 5 *European Human Rights Reports* 123 (1982), 8710/79. sz. kereset.

¹⁰¹ Uo., 1. bek., ahol a Bizottság a Lordok Házának határozatából idéz [*R v. Lemon*, 1979. február 21-ei ítélet, 1 *All England Law Reports* 898 (1979)].

¹⁰² Uo., 2. bek.

¹⁰³ Uo., 11. bek. (kiemelés tőlem – J. T.).

„Ha elfogadjuk, hogy a polgárok vallásos érzései védelmet érdemelhetnek a számukra szent dolgok elleni obszcén támadásokkal szemben, akkor egy demokratikus társadalomban azt is szükséges lehet rögzíteni, hogy abban az esetben, ha egy ilyen támadás túllép egy bizonyos súlyossági fokon, úgy azal kapcsolatban a sértett kérésére büntetőeljárás indítható.”¹⁰⁴

A Bizottság határozatában nem vizsgálta azt a kérdést, hogy az Egyesült Királyság hívő polgárait valaha is veszélyeztethetné az említett kiadvány vallásuk vagy meggyőződésük szabad megválasztásában és gyakorlásában, vagyis hogy valóban oly mértékben rászorulnak a védelemre, ami indokolná a véleménynyilvánítás szabadságához való alapvető jog korlátozását. A Bizottság nem adott magyarázatot arra sem, hogy egy diszkriminatív korlátozási indok (az istenkáromlás *common law* szerinti bűncselekménye, mint fentebb említettük, kizárólag a kereszténység, illetve kifejezetten az anglikán egyház hittételei elleni támadásokkal szemben nyújt védelmet) hogyan tekinthető egyáltalán a korlátozás jogszerű indokának és szükségesnek egy demokratikus társadalomban.

Jóllehet nem foglalkozott vele behatóan, a *Wingrove v. the United Kingdom* ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága is érintette az istenkáromlás diszkriminatív tilalmának problémáját.¹⁰⁵ A British Board of Film Classification, a filmalkotások korhatár-besorolását végző brit testület elutasította a *Visions of Ecstasy (Az eksztázis látomásai)* című rövidfilm besorolási tanúsítványának kiállítása iránti kérelmet, mivel – álláspontja szerint – „egy megfelelően irányított ésszerű esküdszék minden bizonnyal megállapítaná, hogy a mű kimeríti az istenkáromlás bűncselekményének fogalmát.”¹⁰⁶ A besorolási tanúsítvány kiállítása iránti kérelem elutasítása lényegében a film betiltását jelentette, mivel az ilyen tanúsítvánnyal nem rendelkező filmalkotások terjesztése bűncselekménynek minősül.¹⁰⁷ Az Európai Bíróság a következőképpen ismertette a filmet:

„A film cselekményének középpontjában egy Szent Terézt alakító, apácának öltözött fiatal színésznő áll. A film elején a könnyű, fekete habitusba öltözött apáca egy nagyméretű szöveget üt át a saját kezén, a véret pedig fedetlen mellére és ruházatára keni. Vonaglása közben kiönt egy kehelynyi mibort, amit felnyal a padlóról, majd elájul. (...) A második rész a fehér habitusba öltözött Szent Terézt ábrázolja, amint a mennyezetről lelógó fehér kötéllel összekötözött kézzel áll. Egy csaknem teljesen meztelen második női alak – a film szerint Szent Teréz pszichéje – a padlón kúszva közeledik felé, majd a lábaihoz érve simogatni kezdi Szent Teréz lábfejét, lábszárát, a hasát és a mellét, végül pedig szenvedélyes csókot vált vele. A jelenet során Szent Teréz végig erotikusan vonaglik. E jelenetet gyakran megszakítják egy második jelenetből származó bevágások, amelyben Krisztus földön fekvő, keresztre feszített teste látható. Szent Teréz előbb a lábán látható stigmákat csókolgatja, majd testén fölfelé haladva megcsókolja és megnyalja a jobb oldalán tátongó sebet. Ezután lovaglólülésben Krisztusra ül – a habitus alatt úgy tűnik, nincs rajta semmi –, és szájon csókolja

¹⁰⁴ Uo., 12. bek.

¹⁰⁵ EctHR, *Wingrove v. the United Kingdom*, 1996. november 25-ci ítélet, 24 *European Human Rights Reports* 1 (1997), 17419/90. sz. panasz.

¹⁰⁶ Uo., 13. bek.

¹⁰⁷ A videofelvételekről szóló 1984. évi törvény 9. cikke, c. 39.

Krisztust, miközben izgatottan vonaglik. Néhány másodpercig úgy tűnik, mintha Krisztus viszonozná a csókot. E cselekményt többször megszakítják a korábban említett psziché szenvedélyes csókjai. Szent Teréz végül végighúzza kezét Krisztus kifeszített karján, és ujjait ujjai köré kulcsolja. Eközben úgy tűnik, mintha Krisztus megragadná Szent Teréz ujjait, majd a felvétel véget ér.¹⁰⁸

Annak vizsgálata során, hogy a szabad véleménynyilvánítás korlátozása (a film betiltása) jogszerű célt szolgált-e, a Bíróság újfent abból indult ki, hogy az embereknek joguk van ahhoz, hogy ne sértsék meg vallásos érzéseiket:

„A Bizottság álláspontja szerint az angol jog istenkáromlásra vonatkozó rendelkezéseinek célja a vallásos imádat tárgyai ellen irányuló, a keresztény vallású hívek körében jogos felháborodás kiváltására alkalmas cselekmények visszaszorítása. Ebből következik, hogy a rendelkezések jelen ügyben történő alkalmazásának célja, hogy biztosítsa a *polgárok jogát arra, hogy vallásos érzéseiket ne sértsék*.¹⁰⁹

Egyetérthetünk azonban Carolyn Evansszel, aki szerint „egyáltalán nem világos, hogy e filmfelvétel terjesztése érintette volna-e a többségi keresztény közösség saját nézeteihez, vallásuk gyakorlásához, vagy vallásukkal kapcsolatos véleményük (így a filmekre vonatkozó véleményük) kifejtéséhez való jogát.”¹¹⁰ Az istenkáromlás brit *common law* szerinti büncselekményének diszkriminatív jellegével kapcsolatban a Bíróság mindössze annyit állapított meg, hogy:

„[a]z istenkáromlásra vonatkozó angol jog valóban csupán a keresztény hitre vonatkozik. (...) Az adott esetben az a nem vitatott tény, hogy az istenkáromlásra vonatkozó rendelkezések nem kezelik egyenrangúan az Egyesült Királyságban gyakorolt vallásokat, nem von le semmit az elérni kívánt cél jogszerűségéből.”¹¹¹

Az alapvető emberi jogok korlátozásának alapjául szolgáló diszkriminatív rendelkezések jogszerű(tlen)ségének kérdése a fenti meglehetősen üres frázisnál mindenképpen kimerítőbb tárgyalást érdemel, különös tekintettel arra, hogy az Európai Bíróság gyakorlata e kérdésben jelentősen eltér az ENSZ-étől: az Emberi Jogi Bizottság álláspontja szerint korlátozások nem alkalmazhatók diszkriminatív céllal vagy módon.¹¹² Mondanunk sem kell, hogy az alapul szolgáló rendelkezések alapvetően diszkriminatív jellege következtében a kérdéses korlátozások

¹⁰⁸ *Wingrove v. the United Kingdom*, vö. 105. lj., 9. bek.

¹⁰⁹ Uo., 47. bek. (kiemelés tőlem – J.T.).

¹¹⁰ C. EVANS: *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2001. 71. Vele szemben Paul Taylor szerint ez az ítélet jelentős mértékben demisztifikálta a kérdéssel kapcsolatos korábbi ítélkezési gyakorlatot; P. M. TAYLOR: *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005. 87–88.

¹¹¹ *Wingrove v. the United Kingdom*, vö. 105. lj., 50. bek.

¹¹² Például az Egyezségokmány 18. cikkének kontextusában: „Nem alkalmazhatók korlátozások diszkriminatív célok érdekében vagy diszkriminatív módon” (Emberi Jogok Bizottsága, General Comment 22, vö. 56. lj., 8. bek.). Az Emberi Jogok Bizottsága továbbá ismételten diszkriminatív jellegűnek tekintette az Egyesült Királyság istenkáromlásra vonatkozó jogszabályait, és azok megsemmisítésére szólította fel az országot, például, UN Doc. A/46/40, 1991, 568. bek.; és UN Doc. A/55/40, 2000, I. köt., 310. bek.

alkalmazása is minden esetben diszkriminatív. Mindebből levonható az a következtetés, hogy az istenkáromlásra vonatkozó jogszabályok vallások között diszkrimináló volta egyértelműen csorbítja az elérni kívánt cél jogszerűségét.¹¹³

A *Murphy v. Ireland* ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága az alábbi vallásos rádióhirdetés betiltását hagyta jóvá:

„Mit gondolsz Krisztusról? Péterhez hasonlóan te is csak annyit mondanál, hogy ő az élő Isten fia? Ismered a Krisztusra vonatkozó történelmi tényeket? Az Ír Hitközpont Húsvét alkalmából bemutatja Dr. Jean Scott egyórás videóját a feltámadás bizonyítékairól, amely április 10. hétfő és 15. vasárnap között minden este 8:30-tól, húsvétvasárnap 11:30-tól, valamint élő műholdas adáson keresztül 7:30-kor látható.”¹¹⁴

A tilalom összhangban állt az ír jog rendelkezésével, miszerint: „[n]em sugározhatók vallási vagy politikai célra irányuló hirdetések.”¹¹⁵ A felperes szabad véleménynyilvánításhoz való jogába történő beavatkozás (azaz a hirdetés betiltása) által elérni kívánt cél jogszerűségének értékelése során a Bíróság ismét a meggyőződések tiszteletben tartásának fogalmát tárgyalta meg:

„A kormány álláspontja szerint a tilalom célja a *mások hitelvei és meggyőződései iránti tisztelet* biztosítása, ennél fogva a megtámadott rendelkezések célja a közrend és közbiztonság, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme volt. (...) A Bíróság nem lát okot arra, hogy kétségbe vonja, hogy a megtámadott rendelkezések valóban e célokra irányultak, és álláspontja szerint ezek jogszerű célokat valósítottak meg.”¹¹⁶

Eltekintve attól, hogy a vallások iránti tisztelet nem tekinthető a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása legitim indokának, az ítélet azért is megkérdőjelezhető, mert valójában korántsem egyértelmű, hogy az ügyben valóban a vallási hitelvek és meggyőződések védelme volt az elérni kívánt cél. Különösen elgondolkodtató, hogy valóban erről volt-e szó, hiszen az ír kormány maga is elismerte, hogy „a hirdetés ártalmatlannak látszott, és bizonyos mértékben csupán tájékoztató jellegű volt.”¹¹⁷ E megállapításra tekintettel úgy tűnik tehát, hogy legalábbis problematikus az elutasított hirdetést fenyegetőnek tekinteni mások jogaira és szabadságaira nézve. Az ír kormány mindazonáltal pontosan erre az értelmezésre tett kísérletet a Bíróság szerint:

„A Kormány megjegyezte, hogy az egyének vallásos meggyőződéseik kifejezéséhez való joga a 9. cikk mások jogaira (...) való hivatkozása alapján szükségszerűen behatárolt és korlátozott. A Kormány

¹¹³ Ami az egyik alapvető oka volt Lohmus bíró különvéleményének (*Wingrove v. the United Kingdom*, vö. 105. lj., Lohmus bíró különvéleménye, 4. bek.).

¹¹⁴ ECtHR, *Murphy v. Ireland*, 2003. december 3-ai ítélet, 38 *European Human Rights Reports* 212 (2004), 44179/98. sz. kereset, 8. bek.

¹¹⁵ A rádiózásról és televíziózásról szóló 1988. évi törvény 10. cikk (3) bekezdése.

¹¹⁶ *Murphy v. Ireland*, vö. 114. lj., 63–64. bek. (kiemelés tőlem – J.T.).

¹¹⁷ Uo., 38. bek.

álláspontja szerint az egyezmény világosan meghatározott mércét alkalmaz a vallásos megnyilvánulások szabályozása tekintetében, így a vallásos tárgyú jogsértések az egyébként elfogadható és védett megnyilvánulások tilalmának jogszerű indokát képezik. Ezt azzal magyarázta, hogy a vallásos meggyőződés nem tudatos és átgondolt döntés eredménye, hanem olyan nagymértékben személyes és magánjellegű kérdés, amely az ember mélyen gyökerező és kiemelt jelentőségű meggyőződéseivel kapcsolódik. Ebből pedig az következik, hogy pusztán azzal, hogy valamely vallást igaznak állítunk, egyúttal kimondjuk a többi vallás hamis voltát is. Így még az ártatlannak tűnő vallásos megnyilvánulások is kiszámíthatatlan és robbanékony reakciókat válthatnak ki.¹¹⁸

Azt várhatnánk, hogy a Bíróság rövid úton érvényteleníti az ilyen jellegű érveléseket, hiszen az Egyezmény védi az egyént attól, hogy más vallásos véleményekkel szembesüljön pusztán azon az alapon, hogy azok nem állnak összhangban saját nézeteivel (ugyanaz volt a felperes álláspontja is).¹¹⁹ A Bíróság azonban megállapította, hogy „nem zárható ki, hogy egy ártalmatlannak látszó kijelentés bizonyos körülmények között sértő hatást válthat ki,” így – egyhangúlag – arra a következtetésre jutott, hogy Írország nem sértette meg a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot.¹²⁰

Az *I.A. v. Turkey* ügyben a Bíróság igen közel került ahhoz, hogy felülvizsgálja korábbi ítélezési gyakorlatát: mindössze 4:3 arányú többséggel hozott határozatban hagyta helyben egy könyvkiadóval szemben az „Isten, a Vallás, a Próféta és a Szent Könyv” elleni istenkáromlás miatt indított büntetőeljárás nyomán született elmarasztaló ítéletet.¹²¹ Az eljárás Abdullah Riza Erguven *Yasak Tümceler (A tilalmas szavak)* című könyve miatt indult, amely „szépirodalmi formában mutatja be a szerző filozófiai és teológiai kérdésekkel kapcsolatos álláspontját.”¹²² A török bíróság istenkáromlás miatt két év szabadságvesztésre és pénzbírságra ítélte a kiadót (a büntetést később kizárólag pénzbírságra változtatták).¹²³ A török bíróság ítéletében konkrétan a következő idézetre hivatkozott a könyvből:

„Vegyük a félelem, az egyenlőtlenség és a következetlenség háromszögét a Koránban; engem egy földigilisztára emlékeztet. Isten azt mondja, hogy a Korán minden szava a hírnöke szava. E szavak egy része ráadásul Aisha karjaiban a mámor pillanataiban fogantak. (...) Isten hírnöke közöszlással kezdte a napot, közöszlült ebéd után és imádság előtt. Mohamed nem tiltotta a közöszlülést sem halott emberrel, sem pedig élő állattal.”¹²⁴

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Uo., 50. bek.

¹²⁰ Az Európai Bíróság *Murphy v. Ireland* ügyben hozott ítélete több aggályt vet fel. Az ítélet kimerítő elemzésével kapcsolatban l. TAYLOR i. m. (110. lj.) 89–102.

¹²¹ ECtHR, *I.A. v. Turkey*, 2005. szeptember 13-ai ítélet, 42571/98. sz. panasz.

¹²² Uo., 5. bek.

¹²³ A török büntető törvénykönyv 175. cikke: „Aki Istent, vagy valamely vallást, prófétát, felekezetet vagy szent könyvet káromolja, vagy más vallásos meggyőződése vagy vallási kötelezettségei teljesítése miatt becsmrli vagy sérti, bűncselekményt követ el, és hat hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztéssel, valamint 5000-tól 25 000 török líráig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Az e cikk harmadik bekezdésében meghatározott büntetés mértéke kétszeresére emelkedik, ha a bűncselekményt közzététel révén követik el.”

¹²⁴ *I.A. v. Turkey*, vö. 121. lj., 13. bek.

Van mit méltatnunk ezzel az ítélettel kapcsolatban?/Elismeréssel fogadhatjuk az ügyben született ítéletet, mivel az indokolásban a Bíróság nem támaszkodott különösebben a „mások meggyőződési tiszteletének” – a jelen írásban bírált – követelményére; azaz nem tett egyenlőségjelet a vallás vagy meggyőződés szabadsága és az egyén vallásos érzéseinek tiszteletben tartásához való joga közé. A Bíróság szerint

„[a] bíróság elé került ügyben (...) két alapvető szabadság – egyfelől a felperes joga, hogy a nyilvánossággal közölhesse vallási hittételekkel kapcsolatos nézeteit, másfelől *mások gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságának tiszteletéhez való joga* – gyakorlása során ütköző érdekeket kellett mérlegelni.”¹²⁵

Jóllehet üdvözlendő a Bíróság magyarázata, hogy „mások gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságának tiszteletben tartásához való joga” (nem pedig a „mások vallásának tiszteletben tartásához való joga”) elméletileg legitim alapot szolgáltathat a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására, a Bíróság nem nyújtott kielégítő magyarázatot arra, hogy az adott ügyben pontosan mi is a szerepe a mások vallás- vagy meggyőződésbeli szabadságának. Valóban ütközik a két jog az adott ügyben? A Bíróság sehol nem fejt ki, hogy a kérdéses istenkáromló cselekmény hogyan érintheti mások jogát vallásuk vagy meggyőződésük szabad megválasztására és gyakorlására. Ahogy fentebb elhangzott már, egy vallás ellen intézett támadás lehet elég súlyos ahhoz, hogy okot adjon az állami fellépésre az adott vallás követőinek védelme érdekében – az ilyen fellépés szükségességét azonban mindig eseti alapon kell vizsgálni. E tekintetben az államra hárul a bizonyítás terhe, az Európai Bíróságnak pedig minden esetben meg kell vizsgálnia az állam érveit: ebben az ügyben egyik feladatot sem látta el kielégítő módon.¹²⁶

Az *I.A. v. Turkey* ügyben hozott ítélethez különvéleményt benyújtó három bíró szerint „talán eljött az idő, hogy felülvizsgáljuk azt az ítélkezési gyakorlatot, amely véleményünk szerint látszólag túlzott mértékű hangsúlyt helyez a gondolatok konformizmusára és uniformítására, valamint a sajtószabadság túlzottan óvatos és erőtlen koncepcióját tükrözi.”¹²⁷

Elképzelhető, hogy a Bíróság által a *Klein v. Slovakia*¹²⁸ ügyben hozott döntés volt az első lépés e szükséges felülvizsgálat felé. Az ügy tárgyát M. Klein „*Sólyom ül a jávorfán*” („*Sedí sokol na javori*”) c. cikke képezte, amely címében egy szlovák népdal címét idézve gúnyt űzött Sokol szlovák érsek nevéből. Klein cikke arra való válaszul jelent meg, hogy Sokol érsek¹²⁹ nyilvánosan bírálta Miloš Forman *The People vs. Larry Flynt (Larry Flynt, a provokátor)* című, Szlovákiában

¹²⁵ Uo., 27. bek. (kiemelés tőlem – J.T.).

¹²⁶ A Bíróság az ítélet 29. bekezdésében jutott legközelebb ehhez az értékeléshez (uo.): „A jelen ügy nem csupán sértő vagy megdöbbenő megjegyzésekről vagy egy provokatív véleményről szól; becsmérlő támadás történt az Iszlám Profétája ellen. Függetlenül attól, hogy a török társadalomban, amelyben erőteljesen jelen van a szekularizáció elve, van bizonyos mértékű tolerancia a hitelvek kritikájával szemben, a hívők joggal érezhetik hogy az [idézett] szövegrészekben méltatlan és sértő támadás érte őket.” Az utolsó fordulat azonban teljesen célt téveszt: nem az a kérdés, hogy a hívők jogosan érezhetik-e magukat megalapozatlan támadások szenvedő alanyának, hanem az, hogy Törökország jogszerűen vélheti-e úgy, hogy az említett kiadvány veszélyezteti a vallást követő hívők jogait.

¹²⁷ Uo., Costa, Cabral Barreto és Jungwiert bírók együttes különvéleménye, 8. bek.

¹²⁸ ECtHR, *Klein v. Slovakia*, 2006. október 31-ei ítélet, 72208/01. sz. panasz.

¹²⁹ NB. a sokol szó szlovákul sólymot jelent.

1997 februárjában bemutatott filmjét, és követelte a film (és azt az utcákon reklámozó plakátok) betiltását.¹³⁰ A szlovák bíróság „nemzet, faj és meggyőződés gyalázása” miatt marasztalta el Kleint,¹³¹ indoklásában külön kiemelve a cikk alábbi kitételeit:

„Az első keresztény egyház e primásában annyi becsület sincs, mint az utolsó cigányzenekar primásának vonójában! Fel nem foghatom, hogy a rendes katolikusok miért nem lépnek ki abból a szervezetből, amelynek az élén ilyen szörnyeteg áll.”¹³²

A szlovák bíróság megállapítása szerint Klein a szlovák római katolikus egyház legfőbb képviselőjét gyalázta, megsértve ezzel az adott egyház tagjait. Klein kijelentése továbbá – miszerint csodálkozik, hogy tisztességes tagjai miért nem hagyják ott az egyházat – katolikus hitük miatt kirívóan megalázta és megsértette az állampolgárok egy csoportját (e megállapítást a fellebbezés során eljáró bíróság is helyben hagyta, kimondva, hogy a megjelent cikk tartalmával a szerző megsértette a lakosság keresztény tagjait).¹³³ Az Emberi Jogok Európai Bírósága elvetette ezt a megközelítést és a felperes érvelését fogadta el, amely szerint a cikk valójában „nem avatkozott indokolatlanul a hívők hitük megvallásához és gyakorlásához fűződő jogába.”¹³⁴ A Bíróság szerint

„[n]em állapítható meg, hogy kiadványával a felperes olyan módon beavatkozott más személyek vallásszabadsághoz fűződő jogába, amelyet a rá kiszabott szankció indokolt volna. A felperes szabad véleménynyilvánításhoz fűződő jogába való beavatkozás ezért nincs összhangban semmilyen sürgető társadalmi szükséglettel, és nem is arányos az elérni kívánt jogszerű céllal. Ennek megfelelően arra nincs »szükség egy demokratikus társadalomban.«.”¹³⁵

¹³⁰ Sokol érsek a következő kijelentéseket tette a szlovák televízióban: „Napjainkban a »feszület meggyalázását« tapasztalhatjuk. A szlovák püspöki konferencia és az egyházak ökumenikus tanácsának Miloš Forman *Larry Flynt, a provokátor* című filmjét hirdető plakátok gyártásának és terjesztésének leállítására irányuló tiltakozása ellenére a plakát még mindig látható fővárosunk, Pozsony utcáin. E plakátok meggyalázzák a keresztény vallás szimbólumát. Az Amerikai Filmszövetség nem engedte ezt az istenkáromlást. Nem engedték Franciaországban és Belgiumban sem. Hogyan lehetséges, hogy megengedik Szlovákiában, egy országban, ahol még az Alkotmány is Cirill és Metód hagyományait – a keresztény vallást – vallja? (...) Kérjük ezért a kormányt, az Országgyűlést, a jogalkotás és igazságszolgáltatás terén dolgozó köztisztviselőinket, hogy vizsgálják meg a probléma egészét, és tegyenek megfelelő intézkedéseket a plakátok és a film eltávolítása, valamint a törvénysértők felelősségre vonása érdekében. (...) Reméljük, hogy az illetékes tisztviselők kedvezően fogadják majd tiltakozásunkat, és intézkednek a jogorvoslat felől. Előre is őszinte köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik fáradoznak e célok elérésén.” (*Klein v. Slovakia*, vö. 128. lj., 10. bek.)

¹³¹ A szlovák büntető törvénykönyvről szóló 1961. évi CXLIX. törvény (Nemzet, faj és meggyőződés becsmérlése című) 198. cikkének (1) bekezdése (az események idején hatályos szöveg): „Aki nyilvánosan becsmérel *a*) valamely nemzetet, annak nyelvét, vagy fajt, vagy *b*) a köztársaság lakóinak valamely csoportját politikai meggyőződésük, hitük, vagy vallás nélküliségük miatt, bűncselekményt követ el, és legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy pénzbírsággal büntetendő.”

¹³² *Klein v. Slovakia*, vö. 128. lj., 14. bek, amely a cikkbéli hetedik paragrafus – vagy inkább hetedik „pofon” – részét képezi.

¹³³ Uo., 14–27. és 50. bek.

¹³⁴ Uo., 52. bek. Ugyanakkor a bíróság hozzáteszi, hogy „nem is becsmérelte vallásos hitük lényegét”, ami azonban nem tartozik a lényeghez.

¹³⁵ Uo., 54. bek.

Ez helyes döntésnek tűnik, hiszen valóban valószínűtlen, hogy a kérdéses kiadvány bármikor is alááshatná bárkinek a vallás- vagy meggyőződésbeli szabadságához fűződő jogát.¹³⁶

Összegezve, a jövő dönti majd el, hogy a *Klein v. Slovakia* ügyben hozott döntés valóban az első lépés-e egy olyan európai megközelítés felé, amely az istenkáromlással és becsméréssel kapcsolatos tilalmakat meggyőzően kezeli, azaz a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadságból, illetve a szabad véleménynyilvánításhoz való jogból nem űz gúnyt. Európa tekintetében a probléma egy része vélhetően abból ered, hogy a vallási gyűlölet hirdetésére vonatkozó, az Egyezségokmány 20. cikkében foglalt tilalomnak az uniós jogban nincs elismert megfelelője. Úgy tűnik azonban, hogy az „egyen vallásos érzéseinek tiszteletben tartásához való jog” itt bírált és meglehetősen homályos fogalmának további finomítása helyett tanácsosabb lenne e kérdésben jobban támaszkodni a „joggal való visszaélés tilalmára” a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása során.¹³⁷ Nem mennénk túlságosan messzire, ha e rendelkezésbe beleérténénk a vallási gyűlölet megkülönböztetésre, ellenségességre vagy erőszakra uszításnak minősülő hirdetésének tilalmát – de legalábbis semmiképp sem olyan messzire, mint akkor, ha az egyen vallásos érzéseinek sérthetlenségéhez való jogát olvassuk ki az Európai Egyezményből.

5. Konklúzió: a vallásgyalázás-ellenes diskurzus cáfolata

Nincs absztrakt „ütközés” a véleménynyilvánítás szabadsága és a vallás- vagy meggyőződésbeli szabadság között. Elhibázott és veszélyes dolog a két tárgyalt alapvető jogot – a szabad véleménynyilvánítás és a vallás- vagy hitbeli szabadság jogát – úgy bemutatni, mintha azok örökösen szemben állnának, és gyakorlásuk során óhatatlanul összeütközésbe kerülnének egymással.¹³⁸ A szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása a vallás vagy meggyőződés szabadságához való jog érdekében több esetben az utóbbi jog hatályának veszélyes „kiterjeszté-

¹³⁶ E döntés helyességének elismerése nem jelenti azt, hogy a Sokol érsek személye elleni támadás indokolható lenne: e kérdés eldöntése nem képezte az ügy tárgyát, mivel Kleint „nemzet, faj és meggyőződés becsmérése” bűncselekménye, nem pedig más személy rágalmozásának vagy becsmérélésének bűncselekménye miatt marasztalták el (Sokol érsek először sértettként belépett az eljárásba, később azonban visszalépett és lemondott kártérítés iránti igényéről; uo., 13. bek.).

¹³⁷ Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 17. cikke: „Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.” Az Európai Emberi Jogi Bizottság diskriminációra uszítás esetén lényegében a joggal való visszaélés elvére támaszkodott a véleménynyilvánítás szabadságának különleges korlátjaként: *Glimmerveen & Hagenbeek v. the Netherlands*, 1979. október 11-ei ítélet, 18 *Decisions & Reports* 187 (1979), 8348/78. és 8406/78. sz. keresetek.

¹³⁸ Vö. *Asma Jahangir vallás és hit szabadságával foglalkozó különmegbízott és Doudou Diene, a fajgyűlölet, faji alapú megkülönböztetés, idegengyűlölet és ezekkel kapcsolatos intolerancia kortárs eseteivel foglalkozó különmegbízott jelentése az Emberi Jogi Tanács faji és vallási gyűlöltre uszításról és az intolerancia előmozdításáról szóló 1/107. sz. határozata mellett*, UN Doc. A/HRC/2/3, 2006. szeptember 20. (a „Defamation of Religion and the Right to Freedom of Religion or Belief” c. fejezet 22–50. bekezdéseit a vallás és a hit szabadságával foglalkozó különleges előadó készítette), 38. bek.

sével” járna. Ez az elgondolás nemcsak a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapvető jog sérelmével fenyeget. A vallás vagy meggyőződés szabadságához való jog túlságosan tág, az egyén vallásának tiszteletben tartásához fűződő jogként való felfogása veszélybe sodorja magát a vallás vagy meggyőződés szabadságához való jogot is (hiszen az egyén konkrét vallásgyakorlása mások szemében eretnekségnek tűnhet, márpedig ez semmiképpen sem elfogadható indok az előbbi *forum externum*ának korlátozására).

E cikk felvetette, hogy azokban a (rendkívüli) esetekben, amikor egyes személyeket vallásuk vagy meggyőződésük miatt a szabad véleménynyilvánításhoz való jogra való hivatkozással támadnak, a vallási gyűlölet hirdetésének tilalma mint a véleménynyilvánítás szabadságának legitim korlátozása lényegesen relevánsabb emberi jogi norma a vallás- vagy meggyőződésbéli szabadság jogánál.¹³⁹ Ha a „vallások tiszteletben tartása” helyett a vallási gyűlöletkeltés tilalmát tekintenénk (a vallásokra vonatkozó megnyilvánulások/kiadványok esetében) a véleménynyilvánítás szabadsága korlátjának, úgy ezzel kellőképpen magasra emelnénk a küszöböt e korlátozás lehetősége előtt, emellett pedig igen nyomós (jogi és egyéb) érvek szólnak. A vallási türelmetlenséggel szembeni fellépés tekintetében kulcsfontosságú, hogy a fürdővízzel együtt ne öntsük ki a gyermeket is. Nyilvánvaló, hogy a vallásokat kritizáló vagy sértő megnyilvánulásokat/kiadványokat egyesek minden esetben sértőnek tekintik – a népszerűtlen megnyilvánulásoknak azonban nem minden formája tekinthető jogellenesnek. A vallásgyalázás-ellenes diskurzus nem jelent elfogadható megközelítést a felmerülő probléma kezelésére, mivel utat nyit az istenkáromlás- és vallásgyalázás-ellenes jogszabályok (indokolhatósága) előtt, amelyek összességükben jelentős mértékben korlátozhatják a szólásszabadságot. A már többször kifejtett érvek szerint az ilyen jogszabályok és rendelkezések végső soron magát a vallásgyakorlás és hitélet szabadságát is veszélyeztetik.

Az egyén vallásos érzéseinek tiszteletben tartásához való joga nem része a nemzetközi emberi jogi szabályoknak. Asma Jahangir, az ENSZ vallás- és hitbéli szabadsággal foglalkozó különmegbízottja szerint: „[a] vallás vagy meggyőződés szabadságához fűződő, a vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokban foglalt jog nem terjed ki arra, hogy a vallás vagy meggyőződés ne képezhesse kritika vagy nevetség tárgyát.”¹⁴⁰ A „mások vallás- vagy meggyőződésbéli szabadságához fűződő joga” elméletileg jogszerű korlátozási alap lehet; ha azonban a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot e jog alapján kívánják korlátozni, az államnak kell bizonyítani, hogy az adott esetben a véleménynyilvánítás szabadságának maradéktalan biztosítása ténylegesen vagy potenciálisan mások vallás- vagy meggyőződésbéli szabadságához fűződő jogát korlátozná. A vallással szembeni kritika vagy gúny nem érinti automatikusan az egyénnek a vallás vagy meggyőződés szabadságához fűződő jogát. Az, hogy valakit érzéseiben megsért vagy megbánt

¹³⁹ Mondanunk sem kell, hogy a vallási gyűlölet erőszakot vagy megkülönböztetést szító terjesztése tilalmának alkalmazásához az erőszaknak vagy erőszakkal fenyegetésnek a kérdéses megnyilvánulásban vagy kiadványban is támadott vallási csoportok (jellemzően kisebbségek vagy egyébként sérülékeny csoportok) ellen kell irányulnia. A kiadvány vagy megnyilvánulás mögött álló személy elleni erőszak vagy erőszakkal fenyegetés nem releváns az Egyezségokmány 20. cikkének (2) bekezdése tekintetében (ettől eltérő érvelés a joggal való visszaélésen alapuló olyan forgatókönyvek támogatásához vezetne, amelyek keretében a rendelkezés *erőszakossá válás* esetén is alkalmazható lenne, azaz más személyek véleménynyilvánítási szabadságának korlátozására kényszeríthetnénk a hatóságokat azzal, hogy erőszakos módon kezdünk viselkedni).

¹⁴⁰ UN Doc. A/HRC/2/3, vö. 138. lj., 36. bek.

egy bíráló hangvételű kiadvány vagy becsmérő jellegű cselekmény, nem jelenti az illető vallás- vagy meggyőződésbeli szabadsághoz fűződő alapvető jogának megtagadását. A külön megbízott szerint „kizárólag *objektív* módon és az egyén vallásszabadsághoz fűződő jogára gyakorolt esetleges negatív hatások vizsgálata alapján dönthető el az a kérdés, hogy a valamely vallással szembeni kritikus vagy sérelmes kijelentések, sértések vagy gúnyos megnyilvánulások ténylegesen negatív hatást gyakorolhatnak-e az egyén vallás- vagy meggyőződésbeli szabadsághoz fűződő jogára.”¹⁴¹ Egyértelmű tehát, hogy a vallásokra vonatkozó megszólalás és kiadványok tekintetében a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásánál a tűréshatár magas: az állam szentesítette ortodoxia védelme, vagy a polgárok vallásos érzései iránti tisztelet vélt követelménye nem jelent elegendő indokot.

(FORDÍTOTTA: NAGY SZABOLCS ÉS KOLTAY ANDRÁS;
A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: AMBRUS MÓNICA)

¹⁴¹ Uo., 39. bekezdés (kiemelés tőlem – J. T.).